

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Pavol Kehl

Rodičovská zodpovědnost a její výkon v ČR

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: Doc. JUDr. Senta Radvanová, CSc.

Katedra: Občanského práva

Datum vypracování práce: 15.8.2010

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených.

V Praze dne 15.08.2010

Pavol Kehl

Na tomto místě bych rád poděkoval Doc. JUDr. Sentě Radvanové, CSc. za vedení diplomové práce, za její rady, podporu, trpělivost, a hlavně osobní přístup, který tolikrát ve světě paragrafů chybí.

Obsah:

Obsah:	4
Úvod.....	6
1. Rodina.....	7
1.1 Rodina – sociologický pohled na to, co je to rodina.....	7
1.1.1 Typy rodin.....	8
2. Rodinné právo.....	9
2.1 Rodinné právo.....	9
2.2 Historický vývoj rodinného práva se zaměřením na vztahy mezi rodiči a dítětem.....	9
2.2.1 Rodinné právo starověkých států.....	9
2.2.2 Vývoj rodinného práva v Českých zemích v období feudalismu.....	10
2.2.3 Úprava rodinného práva ve Všeobecném občanském zákoníku rakouském 11.....	11
2.2.4 Vývoj rodinného práva po roce 1918.....	13
2.2.5 Vývoj rodinného práva po roce 1939.....	14
2.2.6 Úprava rodinného práva po roce 1948.....	14
2.2.7 Zákon o rodině z roku 1963.....	16
2.2.8 Novela zákona o rodině zákonem č. 91/1998 Sb.....	17
3. Právní prameny rodičovské zodpovědnosti.....	18
3.1 Právní úprava v zákoně o rodině.....	18
3.2 Právní úprava v jiných právních předpisech.....	18
3.2.1 Občanský zákoník.....	18
3.2.2 Občanský soudní řád.....	19
3.2.3 Trestní zákoník.....	20
3.2.4 Zákon o sociálně-právní ochraně dětí.....	20
3.3 Mezinárodněprávní prameny rodičovské zodpovědnosti.....	21
3.3.1 Úmluva o právech dítěte.....	21
3.3.2 Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí.....	21
3.3.3 Evropská úmluva o výkonu práv dětí.....	22
3.3.4 Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství 22.....	22
3.3.5 Úmluva o pravomoci orgánů, použitelném právu, uznávání, výkonu a spolupráci ve věcech rodičovské zodpovědnosti a opatření k ochraně dětí.....	23
4. Legální definice rodičovské zodpovědnosti.....	25
5. Obsah pojmu rodičovská zodpovědnost.....	26
5.1 Práva a povinnosti rodičů.....	26
5.1.1 Péče o zdraví dítěte.....	27
5.1.2 Péče o tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj dítěte.....	28
5.1.3 Zastupování nezletilého dítěte.....	29
5.1.4 Správa jmění dítěte.....	31
5.1.5 Trestání dětí – kde je hranice mezi výchovou a týráním dítěte?.....	34
5.2 Práva a povinnosti dítěte.....	35
5.2.1 Mezinárodněprávní úprava práv dítěte.....	35
5.2.2 Práva dítěte vyplývající z rodičovské zodpovědnosti.....	36
5.2.3 Právo dítěte znát svůj genetický původ.....	38
5.2.4 Povinnosti dítěte vyplývající z rodičovské zodpovědnosti.....	39

6	Subjekty rodičovské zodpovednosti	41
6.1	Nositelé rodičovské zodpovednosti versus výkon rodičovské zodpovednosti. V čem spočívá rozdíl?.....	41
6.2	Rodiče dítěte.....	42
6.3	Manžel, který není rodičem dítěte.....	43
6.4	Opatrovník pro zastupování dítěte a opatrovník pro správu jmění dítěte	44
6.5	Poručník	45
6.6	Opatrovník dle §83.....	47
6.7	Dítě – nositel rodičovské zodpovednosti?.....	47
7	Intervence do výkonu rodičovské zodpovednosti dle právní úpravy v zákoně o rodině	49
7.1	Výchovná opatření	49
7.1.1	Napomenutí.....	50
7.1.2	Dohled nad nezletilým.....	50
7.1.3	Omezení, které zabrání škodlivým vlivům na výchovu nezletilého	51
7.1.4	Sledování účinnosti výchovných opatření	51
7.2	Pozastavení výkonu rodičovské zodpovednosti.....	51
7.3	Omezení rodičovské zodpovednosti	53
7.4	Zbavení rodičovské zodpovednosti.....	54
7.5	Svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče	55
7.6	Pěstounská péče	56
7.7	Ústavní výchova.....	59
8	Zásahy do výkonu rodičovské zodpovednosti upravené v jiných právních předpisech	60
8.1	Předběžné opatření dle § 76a OSŘ.....	60
8.2	Ochranná výchova dle zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže	60
8.3	Ingerence do výkonu rodičovské zodpovednosti dle zákona o sociálněprávní ochraně dětí.....	61
9	Právní úprava <i>de lege ferenda</i>	62
10	Závěr	64
	Seznam zkratk	66
	Seznam použitých pramenů	67
	1. Knižní publikace	67
	2. Časopisecká literatura	67
	3. Právní předpisy	68
	4. Internet	68
	Abstract.....	69
	Parental responsibility and its exercise	69

Úvod

Diplomovou prací na téma Rodičovská zodpovědnost a její výkon jsem si vybral záměrně a to s úmyslem nastudovat tuto problematiku podrobněji. Jako jeden ze 4 sourozenců jsem vděčný za to, že vím, jak se žije v rodinném kruhu. Během svého dospívání jsem si ale vlastně nikdy neuvědomil, že vztah mezi mnou a mými rodiči není pouze vztahem osobním a citovým, je také vztahem právním. Každodenním usměrňováním, výchovou i příkladem se tak rodiče velkou mírou zasloužily o to, kdo vlastně jsem. S odstupem času můžu zhodnotit, že to, co u nás bylo normou morální, našel jsem v právní normě zakódováno také jako normu právní. S politováním ale musím konstatovat, že všechny děti takové štěstí nemají. Právě pro tyto případy, kdy je potřeba závazně stanovit a v případě potřeby i vynutit chování v rámci rodiny, přichází na řadu slovo zákona a jeho bezpodmínečná autorita.

Právní vztahy mezi rodiči a dítětem jsou tématem aktuálním v každé době, nejenom dnes. Právní úprava těchto vztahů přešla dlouhým historickým vývojem a pořád se vyvíjí. Ve své diplomové práci se proto pokusím nastínit vývoj vztahů mezi rodiči a dítětem od raného starověku až do současnosti. Dále se budu snažit pojmut práva a povinnosti spadající pod pojem rodičovská zodpovědnost a kterým subjektům náležejí. V průběhu výkladu týkajícího se rodičovské zodpovědnosti budu muset odpovědět i na otázky související s pojmem rodičovská zodpovědnost.

Snad ve své diplomové práci nezajdu ve svých úvahách daleko a nikoho tím nepobouřím, když si dovolím drobnou kritiku některých bodů naší stávající úpravy. Je to můj úhel pohledu.

Diplomová práce vychází z právního stavu účinného ke dni 30.04.2010.

1. Rodina

Definovat pojem „rodina“ je úkol nelehký, poplatný době a nutně závislý na změnách ve společnosti. To, co se považuje za rodinu ve společnosti moderní, se zpravidla nebude shodovat s pojetím rodiny ve společnosti archaické nebo středověké. Taky kulturní odlišnosti národů ztěžují pokus o sjednocení pojmu „rodina“. Moudří tohoto světa říkají, že „Rodina je základ.“ Rodina je vskutku základní jednotkou společnosti, společenstvím osob spjatých příbuzenskými a sociálními vazbami.

1.1 Rodina – sociologický pohled na to, co je to rodina

Otázka postavení rodiny ve společnosti a její funkce je pro klasifikaci toho, co je to rodina, klíčová. Sociologické výzkumy se zaměřují především na otázku, jaké subjekty mohou tvořit rodinu. Dle sociologického výzkumu provedeného ve Spojených státech Amerických, odpověděli respondenti na otázku, zda považují níže uvedené společenství osob za rodinu, takto:

- 1. manželský pár vychovávající alespoň 1 dítě za rodinu považuje 99% respondentů;
- 2. bezdětný manželský pár považuje za rodinu 95% respondentů;
- 3. jednoho z rodičů žijícího se svým dítětem považuje za rodinu 91% respondentů;
- 4. heterosexuální pár, který není ve svazku manželském, považuje za rodinu 45% respondentů;
- 5. homosexuální pár, který vychovává dítě, považuje za rodinu 33% respondentů;
- 6. homosexuální pár žijící ve společné domácnosti bez dítěte, které by vychovávali, považuje za rodinu 20% respondentů.¹

Společenský konsenzus na to, co lze považovat za rodinu, lze tedy najít jen ztěží. Přitom zodpovězení této otázky má význam i pro tvorbu právních norem, jak to bude podáno dále.

¹ Schaefer, Richard T., Sociology, 1989, str. 320

Kulturní rozdíly také podmiňují představy o tom, co je to rodina. Zatímco v evropských právních řádech bývá polygamie zakázána, v muslimských zemích je povolena. To s sebou přináší zásadní změny v nazírání na rodinu.

Definice rodiny je tedy možná pouze za předpokladu její obecnosti. Jako rodinu lze definovat společenství osob spřízněných krví, manželstvím anebo adopcí, které sdílejí odpovědnost za reprodukci a starostlivost o ostatní členy tohoto společenství.²

1.1.1 Typy rodin

Sociologie vyčleňuje několik základních typů rodin. Nukleární rodinou je společenství dvou dospělých žijících ve společné domácnosti společně se svým vlastním dítětem nebo s osvojencem.³ Rozšířenou rodinu tvoří příbuzný žijící v jedné domácnosti, pokud nejde o rodiče a děti (ti tvoří rodinu nukleární).⁴ Dělení rodin do typových skupin ale nebude mít pro právní úpravu velký význam (leda tak v širším měřítku, jako jisté vodítko pro stanovení sociální politiky státu a této politice odpovídající úprava právních norem).

² Schaefer, Richard T., *Sociology*, 1989, str. 321

³ Giddens, Anthony, *Sociology*, 1993, str. 391

⁴ Schaefer, Richard T., *Sociology*, 1989, str. 322

2. Rodinné právo

2.1 Rodinné právo

Právní ochrana a regulace v rodině je nezbytná z prozaického důvodu – členové rodin se v praxi často dostávají do situací, kdy už nejsou schopni řešit nastalou situaci a tak právo poskytuje závazné a respektované vodítko v případech nesnází. Právo tak reguluje vztahy, které jsou z povahy věci často vztahy osobními, intimními a běžně skrytými před zraky jiných. Není pochyb o tom, že úloha zákonodárce v citlivém nastavení právního rámce, jako i přiměřená a spravedlivá aplikace těchto norem orgány státního aparátu, budou představovat základní kámen řádného fungování rodin.

Právní doktrína vymezuje rodinné právo jako „souhrn právních norem upravujících společenské vztahy vznikající mezi manžely, mezi rodiči a dětmi, dětmi a dalšími příbuznými, jakož i vztahy, které nahrazují výkon některých rodičovských práv.“⁵ Rodinné právo tak upravuje vztahy osobní, citové a intimní. Zákonodárce možná více než jinde vychází ze sociologických poznatků. Právní norma je tak vlastně vyjádřením společenského konsenzu o normě morální působící v rámci rodin. To lze vidět i na příkladu, kdy v státech, kde jsou partnerské vztahy osob stejného pohlaví společností přijaté, zákonodárce upravuje jejich soužití i v normě právní. Naopak v státech, kde v této otázce nebyl dosažen konsenzus, a to zejména z náboženských nebo kulturních důvodů, legální úprava soužití homosexuálů neexistuje, případně je takovéto soužití přímo zakázáno.

2.2 Historický vývoj rodinného práva se zaměřením na vztahy mezi rodiči a dítětem

2.2.1 Rodinné právo starověkých států

V právních řádech starověkých států se objevují některé základní instituty rodinného práva, které je tedy omezeno co do rozsahu úpravy vztahů. Za nejdůležitější jsou považovány zejména otázky vstupu do manželství (například otázky věna), otázky

⁵ Hrušáková, M., Králíčková, Z. : České rodinné právo, str. 15

ukončení manželství (smrt anebo rozvod), ale také otázky vztahů mezi rodiči a dětmi. Například v antickém Řecku mělo manželství formu monogamní, bylo možno jej rozvést.⁶ Rodina byla koncipována jako patriarchální, tj. otec rodiny zde disponoval takřka neomezenou otcovskou mocí v rámci své rodiny.⁷ V době ranného starověku měly tyto pravidla obyčejový charakter. Dle systematiky rodinného práva se současné podobě právní úpravy blíží římské *Digesta seu pandectae*, ve kterých bylo rodinné právo zařazeno do práva soukromého hned vedle práva majetkového.⁸ Úprava rodinného práva v římském právu odrážela sociální postavení mužů a žen, a zejména jejich nerovné postavení ve společnosti. To s sebou přineslo i přední postavení hlavy rodiny – otce (*pater familias*). Jeho postavení v rámci rodiny bylo svým způsobem jedinečné, jelikož ostatním členům rodiny za své jednání neodpovídal.⁹ Ostatní členové rodin byli natolik nesamostatní, že jejich postavení bylo podobné postavení otroků – status těchto osob vycházel z příznačného označení „*personae alieni iuris* – osoby cizího práva“¹⁰, dnes bychom řekli „osoby bez způsobilosti k právním úkonům“.

2.2.2 Vývoj rodinného práva v Českých zemích v období feudalismu

Úpravě rodinného práva věnovaly pozornost již právní sbírky vydané v období Velkomoravské říše. Jde v první řadě o sbírku *Nomokanon* a o sbírku *Soudní zákon pro laiky*, kde je například zavedena monogamie a zákonná rozlučitelnost manželství.¹¹

V následujících letech bylo vydáno několik právních pramenů týkajících se manželství (například *Břetislavovy dekrety*, které byly vyhlášeny knížetem Břetislavem roku 1039), ale také upravujících právní vztahy mezi rodiči a dětmi. Zde zastával nejsilnější pozici otec rodiny, který vykonával nad nezletilými dětmi otcovskou moc.¹² V té době o základních právech dítěte ve formě, jak je známe dnes z mezinárodních kodifikací, nemohlo být ani řeči. Otci tedy přísluhovalo rozhodovat o osudu svého dítěte takřka neomezeně (tak jak to vlastně i při laickém výkladu vyplývá z pojmu

⁶ Schelle, K. a kol.: *Právní dějiny*, str. 122-123

⁷ Schelle, K. a kol.: *Právní dějiny*, str. 106

⁸ Schelle, K. a kol.: *Právní dějiny*, str. 188

⁹ Kincl, J., Urfus, V.: *Římské právo*, str. 173

¹⁰ Kincl, J., Urfus, V.: *Římské právo*, str. 186

¹¹ Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V.: *České právní dějiny*, str. 35

¹² Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V.: *České právní dějiny*, str. 152

otcovská moc). Tento vztah byl vztahem s výrazně nerovným postavením subjektů, vykonávaný otcem jednostranně.

Na rozdíl od dnešního zrovnoprávnění dětí, které byly narozené v manželství a děti nemanželských, za feudalismu byly děti nemanželské diskriminovány – zejména tím, že nebyly členy rodiny svého otce a také tím, že na rozdíl od dětí manželských, otec ve vztahu k nim neplnil vyživovací povinnost.¹³

Narůstající vliv katolické církve v období feudalismu znamenal i vedoucí postavení církve v otázkách rodinných. Svůj vliv církev prosazovala zejména v otázkách uzavření manželství, méně pak prosazovala změnu v úpravě ve vztazích mezi rodiči a dětmi. To se změnilo za vládnutí Josefa II., za jehož vlády byl vydán tzv. *manželský patent*, kterým došlo k sekularizaci manželství.¹⁴

2.2.3 Úprava rodinného práva ve Všeobecném občanském zákoníku rakouském

Za zcela průlomový okamžik ve vývoji rodinného práva je třeba považovat přijetí Všeobecného občanského zákoníku rakouského (dále i jako ABGB). Tento právní předpis byl do značné míry ovlivněn osvícenskými myšlenkami proudícími ze západní Evropy do Rakousko-Uherska. Právní úprava rodinného práva byla zařazena do druhé kapitoly ABGB. Ten nově upravuje vstup do manželství v § 44 ABGB, který stanoví: „Svazky rodinné zakládají se smlouvou manželskou. Ve smlouvě manželské projevují dvě osoby rozdílného pohlaví podle zákona vůli svou, že chtějí v nerozlučném obcování žítí, děti ploditi, je vychovávat i sobě obapolně pomáhati.“

Ve srovnání se současnou právní úpravou rodičovské zodpovědnosti, kde mají oba rodiče rovné postavení, v ABGB byla matka dítěte ve svých právech i povinnostech, ve srovnání s otcem dítěte, výrazně omezena. Důvodem těchto omezení byl institut „otcovské moci“, institut známý již z dob starověkého Římu (viz výše). Otcovská moc, vyjádřena v § 147, označovala souhrn práv a povinností, které mohl otec dítěte samostatně vykonávat. Otec zejména výchovou určoval povolání dítěte v době jeho nedospělosti.¹⁵ Správa jmění nedospělého dítěte také připadala otcovi jako součást

¹³ Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V.: České právní dějiny, str. 153

¹⁴ Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V.: České právní dějiny, str. 456

¹⁵ §148 ABGB

otcovské moci¹⁶, stejně jako svolení nebo naopak odepření souhlasu při právních úkonech dítěte¹⁷ (tj. zastupování dítěte při právních úkonech), bez kteréhož souhlasu by se jednalo o právní úkon neplatný.

Dlužno ovšem dodat, že nikoli všechny práva a povinnosti, které podle dnešní právní úpravy řadíme pod rodičovskou zodpovědnost, byly vyjádřeny v rámci otcovské moci upravené v ABGB. Tak oběma rodičům náleželo „...své manželské děti vychovávat, ...pečovat o jejich život a jejich zdraví, opatřovati jim slušnou výživu...“.¹⁸ Tato právní úprava zaručovala, že to, co obsahově nespadá do otcovské moci, mohou vykonávat oba rodiče, tedy ne jenom otec. Nelze ovšem nevidět, že otec disponoval s právy a povinnostmi s důsledky pro dítě nejcitelnějšími, zatímco matka dítěte byla v této dispozici značně omezena.

Historicky přežitě, no v době přijetí zcela kvitované, bylo v právní úpravě ABGB zakotvené rozlišování mezi dětmi manželskými a nemanželskými. Toto rozlišování je patrné již ze z výše zmíněného § 139, který mluví o dětech „manželských“. Právní úprava v ABGB však tuto zásadu jednoznačně definuje v ustanovení §155 ve své první větě, která stanoví, že „nemanželské děti nepožívají stejných práv s manželskými.“ Z dalších ustanovení ABGB lze odvodit, ve kterých oblastech je dítě nemanželské, dnes bychom řekli, diskriminováno. Nemanželské dítě nemohlo požívat stavovských předností svého otce, také bylo ukráceno o dědění v rámci volně děditelného jmění¹⁹, nemohlo nosit jméno svého otce, ani jeho erb a nemělo nárok ani na jeho šlechtictví a jiné předností rodičů.²⁰ V souvislosti s výše uvedenou statí o otcovské moci nutno dodat, že nemanželské dítě nebylo pod otcovskou mocí svého zploditele, nýbrž bylo zastupováno poručníkem.²¹

Právní úprava otcovské moci v ABGB není ve srovnání s úpravou otcovské moci v římském právu „novátorská“ – jedná se tedy o institut, který s menšími obměnami „přežil“ stovky až tisícky let. Prvky právní úpravy otcovské moci jsou obsaženy i ve stávající úpravě rodičovské moci, samozřejmě s již zásadními změnami.

¹⁶ §149 ABGB

¹⁷ §152 ABGB

¹⁸ §139 ABGB

¹⁹ §152 ABGB

²⁰ §165 ABGB

²¹ §166 ABGB

2.2.4 Vývoj rodinného práva po roce 1918

Zásadní změnu do úpravy rodinného práva v ABGB přinesla tzv. manželská novela, která byla provedena zákonem č. 320/1919. Hlavním důvodem vzniku této novely byla zejména snaha o unifikaci základních pojmů týkajících se manželství, a to zvláště zavedení fakultativní formy sňatku – sňatku církevního i civilního. Klíčové bylo ustanovení § 13 uvedeného zákona, který umožňoval rozluky každého manželství. Ta ale byla podmíněna splněním podmínek stanovených v tom samém ustanovení – o rozluky mohl manžel žalovat, pokud se např. druhý manžel dopustil cizoložství, byl právoplatně odsouzen do žaláře nejméně na 3 roky, zlomyslně opustil manžela, ukládali o život nebo zdraví druhého manžela, atd.²² Je potřeba se zmínit, že vedle rozluky platila zároveň i nadále úprava rozvodu obsažena v § 107-109 ABGB.

Úprava rodinného práva byla rozšířena o zákon č. 256/1921 Sb., o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských. Účelem tohoto zákona bylo dosáhnout zkvalitnění životní úrovně dětí v cizí péči a dětí nemanželských, na které se nevztahovala právní úprava pro děti narozené z manželství. Nově byly osoby, které se o tyto děti staraly, podrobeny kontrole osob k tomu pověřených.²³ Ke zrovnoprávnění dětí manželských a nemanželských ale přijetím tohoto zákona nedochází a dle mého názoru se tento právní předpis ani nedá chápat jako jakýsi „první krok“ ke zrovnoprávnění nemanželských dětí – účelem zákona bylo vylepšit životní podmínky těchto dětí, nicméně pořád byly vnímány jako méněcenné.

V roce 1928 byl vydán zákon č. 56/1928 o osvojení. Tento komplexně upravoval otázky týkající se osvojení. V kontrastu se současnou právní úpravou osvojení byla zejména smluvní forma osvojeneckého vztahu. Osvojitelem mohl být ten, kdo neměl vlastních dětí manželských a byl starší 40 let a splňoval další podmínky, osvojenec musel být alespoň o 18 let mladší od osvojitele.²⁴ Muž si mohl osvojit své nemanželské dítě, čímž se tomuto dítěti dostalo rovného zacházení ve srovnání s dětmi manželskými. Osvojitel si mohl osvojit i osobu zletilou, pouze však nad nezletilým osvojencem vykonával otcovskou moc.²⁵ Právní úpravě osvojení jako vztahu vznikajícího na základě smlouvy lze vytknout, že vnáší do rodinně-právních poměrů prvek

²² § 13 zákona č. 320/1919

²³ § 2 zákona č. 256/1921

²⁴ § 1 zákona č. 56/1928

²⁵ § 4/2 zákona č. 56/1928

charakteristický pro závazkové právo. Samozřejmě, existují instituty rodinného práva, kdy je vhodné upravit vzájemné vztahy smlouvou (např. v případě manželství), osobně se ale domnívám, že v případě osvojení takováto úprava není příhodná – otevírá to možnost provozovat tzv. obchodování s dětmi.

2.2.5 Vývoj rodinného práva po roce 1939

V době Protektorátu Čechy a Morava byla úprava rodinného práva, tak jako i práva obecně, negativně zasažena říšskými předpisy zaměřenými na potlačování práv Židů. Nově zavedené restriktce pro vstup Židů do manželství zavedlo vládní nařízení č. 85/1942 Sb., které v § 2 pro příště zakazovalo uzavření manželství mezi židem a protektorátním příslušníkem.²⁶ Vládní nařízení stanovilo pro porušení tohoto zákazu jednak sankci neplatnosti takového sňatku, a jednak trest žaláře s horní hranicí 15 let. Pod vysokými tresty byl zakázán i mimomanželský pohlavní styk mezi židem a protektorátním příslušníkem.²⁷

2.2.6 Úprava rodinného práva po roce 1948

V roce 1949 byl přijat zákon č. 265/1949 Sb. o právu rodinném. Zahazovat význam tohoto zákona pouze dle data jeho přijetí by bylo velikou chybou. Ten totiž znamenal revoluční změnu v úpravě rodinného práva hned v několika oblastech. Předně, manželství se nově uzavíralo před místním národním výborem.²⁸ Církevní sňatky zakázány nebyly, nicméně musely se uzavírat po uzavření civilního sňatku, a i když to zákon o právu rodinném výslovně nestanovuje, lze dovodit, že pro vznik manželství byl rozhodný právě sňatek civilní.

Za zcela zásadní považuji zejména § 15 tohoto zákona, který stanovil, že: „V manželství mají muž i žena stejná práva a povinnosti.“ Zrovnoprávněné postavení manželů bylo odrazem zrovnoprávnění muže i žen v celé společnosti. Zákon o právu rodinném dále upravoval „zákonné společenství majetkové“²⁹, jako majetkové společenství manželů. Současná právní úprava začleňuje otázky společného jmění manželů do občanského zákoníku, nikoli do zákona o rodině.

²⁶ § 2 vládního nařízení č. 85/1942 Sb.

²⁷ § 5 vládního nařízení č. 85/1942 Sb.

²⁸ § 1 zákona č. 265/1949 Sb.

²⁹ § 22 zákona č. 265/1949 Sb.

Nově byl nahrazen pojem otcovské moci pojmem „rodičovská moc“, aby i v úpravě práv a povinností mezi rodiči a dětmi došlo ke zrovnoprávnění muže a ženy. V ustanovení § 53 je rodičovská moc definována obdobně tak jako je v současné právní úpravě upravena rodičovská zodpovědnost, obsahuje jak práva a povinnosti k výchově dítěte, tak i k jeho zastupování a správě jeho jmění.

Zákonem o právu rodinném došlo v rodičovských právech vedle zrovnoprávnění mužů a žen i ke zrovnoprávnění dětí manželských a dětí nemanželských. Rozlišování na děti pocházející z manželství a děti nemanželské tak definitivně mizí z naší právní úpravy a nově zákon o právu rodinném mluví pouze o „dítěti“, bez ohledu na rodinné poměry, z jakých pochází.

Samotný pojem rodičovské moci je již z názvu tohoto institutu blízký pojmu otcovská moc, na druhou stranu je také blízký pojmu rodičovská zodpovědnost. Z názvu taky vyplývá, že došlo ke zrovnoprávnění rodičů dítěte, tak jak o tom bylo pojednáno výše. Vystává však otázka, jestli již v té době zákonodárce přiznal rovnoprávné postavení dítěte ve vztahu k rodičům. Dle mého názoru se musíme zamyslet především nad těmito fakty. Předně, pojem „moc“ evokuje již při laickém výkladu tohoto pojmu jakousi možnost řídit jednání jiného, možnost jiného ovládat. Při úvaze o tom, zda zákonodárce považoval dítě za rovného partnera ve vztahu k rodičům je zapotřebí si také uvědomit historickou souvislost vzniku tohoto právního předpisu. Ten byl přijat v roce 1949, tj. v době, kdy se právům dítěte nedostávalo velké pozornosti, a to nejen u nás, ale i v zahraničních právních úpravách. V neposlední řadě se musíme zabývat samotnou dikcí zákona v jeho původním znění. Tak § 53 zákona o právu rodinném stanoví, že: „Rodičovská moc obsahuje zejména práva a povinnosti rodičů řídit jednání dětí.“ Zejména ze spojení „řídit jednání dětí“ vyplývá nadřazenost rodiče nad dítětem. Konečně, díky porovnání současné právní úpravy rodičovské zodpovědnosti, ve které je nejsilnějším aspektem zrovnoprávnění dítěte s rodiči zakotvení tzv. participačních práv dítěte (viz dále) a absenci zakotvení těchto práv v zákoně o právu rodinném, přikláním se k tomuto závěru: na základě této drobné analýzy se domnívám, že zákonodárce při přijetí tohoto zákona nepřiznal dítěti rovné postavení ke svým rodičům, dítě je stále spíše objektem tohoto vztahu, než jeho plnoprávným účastníkem. Nicméně, právní úprava rodičovské moci v zákoně o právu rodinném zaujímá ve vývoji k rodičovské zodpovědnosti důležité místo a její základní rysy se v mnohém zachovaly i dodnes.

2.2.7 Zákon o rodině z roku 1963

Zákon o právu rodinném byl v roce 1963 nahrazen zákonem č. 94/1963 Sb. o rodině (dále také jako „ZOR“). Ten je platným předpisem rodinného práva dodnes, samozřejmě se zásadními novelami, zejména po roce 1989. Úprava vzniku manželství ve své podstatě kontinuálně navazuje na zákon o právu rodinném, pro příště jsou zakázány náboženské sňatky před uzavřením civilního sňatku.³⁰

Nově ale vystupuje do popředí úloha státu a jeho organizací v rodině. Je to patrné zejména z ustanovení § 30, který stanoví: „O výchovu dětí pečují v nerozlučné jednotě rodiče, stát a společenské organizace, zejména Československý svaz mládeže a jeho pionýrské organizace.“ Pro zabezpečení zájmů společnosti na řádné výchově, zákon o rodině ve svém § 42 pověřuje občany i společenské organizace „kontrolní“ pravomocí, tj. aby případně upozornili rodiče v případě jejich pochybení ve výchově. Ustanovení § 30 bylo soudobou proklamací vládní moci, že ve výchově dětí má stát stejné postavení, jako rodiče. To lze přijmout jen ztěží a spíše je za tím třeba vidět snahu státu o jakési nárokování si dětí. Nosnou myšlenkou dle mého názoru bylo vlastně vytvoření pevnějšího vztahu mezi státem a dítětem.

V otázce úpravy vztahů mezi rodiči a dítětem došlo ke změně názvu institutu, když pojem „rodičovská moc“ z našeho právního řádu mizí a byl nahrazen pojmem „Vztahy mezi rodiči a dětmi“. Upuštění od předešlého názvu nemá jenom symbolický charakter, zákonem o rodině se mění vztah mezi rodiči a dítětem i koncepčně. Dítěti je totiž poprvé přiznáno rovnoprávné postavení s rodiči³¹. Na základě zkoumání právní úpravy rodičovské moci a právní úpravy obsažené v zákoně o rodině z roku 1963, musím ale konstatovat, že zrovnoprávnění dítěte se neprojevovalo v zavedení nových institutů nebo jiných radikálních změn. Obsahově se totiž toho proti předchozí právní úpravě mnoho nezměnilo – rodiče mají povinnost pečovat o výchovu dítěte, jsou povinni dítě zastupovat a spravovat jejich záležitosti (to dle mého názoru nutně zahrnuje správu jmění dítěte i jeho zastupování v právních úkonech, ke kterým je samo nezpůsobilé). Nově je do sféry vztahů mezi rodiči a dítětem zakomponováno také právo dítěte na společné příjmení rodičů.

³⁰ § 10 ZOR v původním znění

³¹ Radvanová, S.: Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám, str. 270

2.2.8 Novela zákona o rodině zákonem č. 91/1998 Sb.

Zákon o rodině byl několikrát novelizován, významně zejména zákonem č. 234/1992 Sb., kterým byl staronově zaveden do našeho právního řádu vedle civilního sňatku i sňatek církevní. V roce 1998 byl zákonem č. 91/1998 Sb. do zákona o rodině zaveden institut rodičovské zodpovědnosti ve znění, v jakém ho známe i dnes.

Pojem rodičovské zodpovědnosti je do naší právní úpravy zaveden nově. Důvodem vzniku tohoto pojmu, tedy pojmu „rodičovská zodpovědnost“, byla pravděpodobně snaha odlišit vztahy spadající pod tento výraz od jiných vztahů vznikajících mezi rodiči a dětmi. Ve znění před novelou bylo označení „Vztahy mezi rodiči a dětmi“ trošku zavádějící v tom smyslu, že přece existovaly i jiné vztahy mezi rodiči a dětmi, které nebyly zahrnuty pod tento institut (jednalo se například o vztahy vznikající z vyživovací povinnosti mezi rodiči a dětmi).

Zavedením pojmu „rodičovská zodpovědnost“ nenastaly revoluční změny co do obsahu, spíše se jednalo o změnu organizační povahy. Pravidla pro určování jména a příjmení dítěte obsahově nespádají do rodičovské zodpovědnosti a jsou řešeny samostatně.

3. Právní prameny rodičovské zodpovědnosti

3.1 Právní úprava v zákoně o rodině

Právní úprava rodičovské zodpovědnosti byla do ZOR zavedena v roce 1998 zákonem č. 91/1998. Právní úprava je obsažena ve druhé části, v první hlavě ZOR, nicméně z tohoto zařazení a označení nelze vydedukovat, že by se snad jednalo o právní úpravu výlučně upravenou pouze na tomto místě.

V právních vztazích týkajících se rodičovské zodpovědnosti budeme často zohledňovat i jiná ustanovení ZOR a to například ustanovení týkající se zániku manželství rozvodem a dopad rozvodu na poměry nezletilého dítěte po rozvodu. Pro určení, které subjekty jsou nositeli rodičovské zodpovědnosti (resp. rodiče dítěte), bude zapotřebí aplikovat pravidla určení rodičovství, která jsou obsažena v části druhé, v třetí hlavě ZOR.

Do ZOR jsou zařazeny i další právní vztahy vznikající mezi rodiči a dítětem, které obsahově nepatří do rodičovské způsobilosti. Jde zejména o vzájemnou vyživovací povinnost rodičů a dětí, která je zařazena do částí třetí ZOR.

3.2 Právní úprava v jiných právních předpisech

Právní úprava rodičovské zodpovědnosti, obsažena v zákoně o rodině, musí být v praxi doplňována i o aplikaci jiných právních předpisů. Jde zejména o zákony, které jsou uvedené níže, nicméně tento „seznam“ nevylučuje, že bude zapotřebí použít i ustanovení jiných předpisů. Dle mého názoru se však jedná o nejdůležitější související normy a při řešení otázek týkajících se rodičovské zodpovědnosti budeme vycházet zejména z nich.

3.2.1 Občanský zákoník

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník (dále i jako ObčZ), je relevantním předpisem upravujícím vztahy týkající se rodičovské zodpovědnosti. Obecná ustanovení o způsobilosti fyzických osob k právním úkonům nalezneme v § 7 – 10 ObčZ (to bude relevantní zejména pro výkon rodičovské zodpovědnosti). Ustanovení týkající se

zastoupení § 22 – 24 ObčZ, a zejména pak týkající se zákonného zastoupení v § 26 – 30 ObčZ, budeme aplikovat pro určení obsahu práva a povinnosti rodiče zastupovat nezletilé dítě. Dalšími relevantními ustanoveními ObčZ jsou: § 115 definující pojem „domácnost“, § 422 a související ustanovení ObčZ vztahující se k odpovědnosti za škodu způsobenou nezletilým a dále například i § 476d odst.2 upravující zvláštní způsobilost k pořízení závěti nezletilým dítětem.

3.2.2 Občanský soudní řád

Zákon č.99/1963 Sb., občanský soudní řád (dále i jako OSŘ), upravuje pravidla i pro subjekty rodičovské zodpovědnosti jak dostát svým právům v řízení před soudem.

Pod souhrnným označením „Péče soudu o nezletilé“ je v ustanoveních § 176 – 180 OSŘ věnována pozornost pro úpravu řízení, jehož předmětem je vydání rozsudku ve věci samé o „...výchově a výživě nezletilých dětí, o styku rodičů, prarodičů a sourozenců s nimi, o navrácení dítěte, o přiznání, omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti nebo o pozastavení jejího výkonu, o poručenství, o schválení důležitých úkonů nezletilého a o záležitostech, o nichž se rodiče nemohou dohodnout.“³² Ustanovení § 177 OSŘ pak upravuje zvláštní místní příslušnost soudu, která se uplatní za podmínek stanovených v tomto ustanovení.

Dle ZOR je, jak o tom bude pojednáno dále, v několika případech potřeba ustanovit dítěti opatrovníka. Řízení opatrovnické je upraveno v § 192 – 193 OSŘ.

Na základě mezinárodní Úmluvy o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí, kterou je ČR vázána, byla do OSŘ zavedena část věnována řízení o navrácení nezletilého dítěte ve věcech mezinárodních únosů dětí. Podle § 193a odst.2 OSŘ má i nezletilý rodič v tomto řízení procesní způsobilost. Účastníky tohoto řízení je ten, kdo má právo na péči o dítě (tedy ne nutně rodiče dítěte), ten, kdo právo na péči o dítě porušuje a nakonec i dítě samotné³³. K urychlení tohoto řízení mají sloužit také krátké lhůty (§ 193d OSŘ). Tím se má docílit toho, že nezletilé dítě bude co nejdříve navráceno do péče osob k tomu pověřených.

V kapitole 7 je v souvislosti se zásahy do výkonu rodičovské zodpovědnosti pojednáno o předběžném opatření dle § 76a OSŘ.

³² § 176 OSŘ

³³ § 193a odst. 1 OSŘ

3.2.3 Trestní zákoník

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (dále i jako TZ), obsahuje několik skutkových podstat trestných činů souvisejících s porušováním a hrubým zanedbáváním výchovy rodičů, resp. vykonavatelů rodičovské zodpovědnosti. Trestný čin obchodování s lidmi (§ 168 TZ) a trestný čin svěřeni dítěte do moci jiného (§169 TZ) snižují hodnotu života dítěte na obchodovatelný artikl. Trestným činem ohrožujícím jak mravní vývoj dítěte, tak i jeho psychické a fyzické zdraví, je trestný čin pohlavního zneužívání (§ 187 TZ). Skupině trestných činů proti rodině a dětem je věnována samostatná Hlava IV TZ. Souvislost s porušováním rodičovské zodpovědnosti lze vidět zejména u skutkových podstat těchto trestných činů: opuštění dítěte nebo svěřené osoby (§ 195 TZ), týrání svěřené osoby (§ 198 TZ), únosu dítěte a osoby stížené duševní poruchou (§ 200 TZ) a ohrožování výchovy dítěte (§ 201 TZ).

Je potřeba si uvědomit, že tyto skutkové podstaty trestných činů vždy představují porušení rodičovské zodpovědnosti, na druhou stranu ne každé porušení rodičovské zodpovědnosti bude naplňovat skutkovou podstatu některého z těchto trestných činů.

3.2.4 Zákon o sociálně-právní ochraně dětí

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (dále také jako ZOSPOD) slouží na ochranu oprávněných zájmů dítěte. Základní cíle jsou vyjádřeny v § 1 ZOSPOD, konkrétně jde jak o ochranu práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, dále ochrana oprávněných zájmů dítěte a nakonec působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny.³⁴ Ochrana se týká jak dětí, jejichž výchova je ohrožena z objektivních důvodů (např. smrt rodičů, neplnění povinností z rodičovské zodpovědnosti nebo nevykonávání/zneužívání práv plynoucích z rodičovské zodpovědnosti, ohrožování dítěte násilím rodičů, atd.), nebo naopak z důvodů subjektivních na straně dítěte (např. vedení zahálčivého a nemravného života, pokusy o útěk)³⁵.

Pro řádný výkon rodičovské zodpovědnosti, resp. pro kontrolu tohoto výkonu, je dle § 7 odst. 2 ZOSPOD každý oprávněn upozornit orgán sociálně-právní ochrany na

³⁴ § 1 ZOSPOD

³⁵ § 5 ZOSPOD

porušení a zneužívání práv vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti atd. Občanská kontrola řádného výkonu rodičovské zodpovědnosti není v naší právní úpravě novinkou, byť v původním znění zákona o rodině byla zakomponována přímo v tomto zákoně. Pozitivní přínos tohoto oprávnění lze shledat jednoduše v ochraně osoby dítěte a jeho zájmů.

Z § 8 odst. 1 ZOSPOD vyplývají pro dítě důležitá oprávnění – dítě se může samo obracet na orgán sociálně-právní ochrany dětí (a další orgány uvedené v § 8 ZOSPOD) v případě, že potřebuje pomoc k ochraně svého života a svých práv. Ustanovení § 8 odst. 3 ZOSPOD pak zavazuje orgán sociálně-právní ochrany dětí k tomu, aby informoval dítě o dosahu soudního nebo správního rozhodnutí, které se jej týká. Provedení této informační povinnosti bude podmíněno rozumovou vyspělostí dítěte a jeho věkem, tj. bude se vyžadovat, aby orgán sociálně-právní ochrany dětí použil takovou formu výkladu, které dítě jasně porozumí.

3.3 Mezinárodněprávní prameny rodičovské zodpovědnosti

3.3.1 Úmluva o právech dítěte

Úmluva o právech dítěte, která byla podepsána zakládajícími státy dne 20. listopadu 1989, je jednou z prvních mezinárodněprávně závazných (tzv. hard law) smluv upravujících základní práva dítěte. Dítěti se tedy pozornosti v mezinárodněprávní úpravě dostává poměrně pozdě, jelikož dokumenty jako jsou Charta OSN, přijatá v roce 1945, a Všeobecná deklarace lidských práv, přijatá v roce 1948, byly podepsány 40 let před tím. Jednotlivá ustanovení Úmluvy o právech dítěte budou připomínána na relevantních místech v mé diplomové práci.

3.3.2 Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí

Tato mezinárodní úmluva představuje základ pro právní úpravu zvláštního řízení o navrácení nezletilého dítěte ve věcech mezinárodních únosů dětí z ciziny dle § 193a OSŘ. Účel úmluvy je totožný s účelem vyjádřeným v úpravě v OSŘ a tedy navrátit dítě,

které je zadržováno na území jiného státu a také zajistit reciprocitu právních řádů členských států.³⁶

3.3.3 Evropská úmluva o výkonu práv dětí

Na půdě mezinárodní organizace Rady Evropy byla ve Štrasburku v roce 1996 přijatá Evropská úmluva o výkonu práv dětí. Účel úmluvy je vyjádřen ve čl. 1 jako podpora dětských práv k usnadnění jejich výkonu, zejména tím, že dítě bude o možnostech výkonu svých práv lépe informováno. Právo na informace je dále rozvedeno v čl. 3 úmluvy, dle kterého musí být v soudním řízení dítě informováno, musí být pro dítě vytvořena možnost vyjádřit se ke věci a taky musí být dítě upozorněno na možné důsledky rozhodnutí pro jeho osobu.

Dále je dle čl. 7 této úmluvy vyjádřen požadavek na rychlost soudního řízení týkajícího se dítěte, čl. 8 pak zakotvuje pravomoc soudního orgánu zahájit řízení ex offo.

3.3.4 Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství

Zrovnoprávnění dětí manželských a nemanželských bylo do naší právní úpravy zavedeno již zákonem o právu rodinném (viz výše). Zrovnoprávnění dětí ale nebylo v právních řádech evropských států univerzálním standardem, v důsledku čeho byla v roce 1975 na půdě mezinárodní organizace Rady Evropy přijata Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství. Otázek rodičovské zodpovědnosti (v úmluvě definované jako „rodičovské pravomoci“) se týkají zejména čl. 7 a čl. 8 úmluvy. Čl. 7 stanoví, že: „Byli-li oba rodiče dítěte narozeného mimo manželství, nemůže rodičovská pravomoc automaticky připadnout pouze otci.“ Čl. 8 dále upravuje situaci, kdy i rodič bez rodičovské pravomoci má za jistých okolností právo ke styku s dítětem.

Tato úmluva tedy nebude mít pro právní postavení dítěte v ČR zásadní význam, nicméně na ní můžeme nazírat jako na jakýsi ukazatel toho, která práva bývají u nemanželských dětí a jejich rodičů zvláště ohrožena. Domnívám se totiž, že cílem

³⁶ Čl. 1 Úmluvy o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí

členských států při přijetí této úmluvy bylo upravit situace typické pro svobodné rodiče vychovávající dítě, tak i pro nemanželské dítě samotné.

3.3.5 Úmluva o pravomoci orgánů, použitelném právu, uznávání, výkonu a spolupráci ve věcech rodičovské zodpovědnosti a opatření k ochraně dětí

Tato mezinárodní úmluva byla přijata Haagskou konferencí mezinárodního práva soukromého v Haagu v roce 1996. Na rozdíl od výše uvedených úmluv jde o úmluvu obsahující zejména kolizní normy. Úmluva upravuje otázky rodičovské zodpovědnosti s mezinárodním prvkem, zejména pak otázku použitelného práva, otázku, který orgán má pravomoc rozhodovat a další související problémy.

Obecně je pravomoc soudního nebo správního orgánu k ochraně osoby a majetku dítěte je dle čl. 5 úmluvy dána u státu, ve kterém má dítě své obvyklé bydliště. Toto obecné pravidlo platí i „v případě protiprávního přemístění nebo zadržení dítěte“³⁷. Výjimky z tohoto pravidla jsou stanoveny v člancích 8 a 9 úmluvy.

V souvislosti s určením pravomoci orgánu soudního nebo správního, bude zodpovězena i otázka použitelnosti práva – pravidlem je, že soudní nebo správní orgán bude aplikovat právo toho státu, na území kterého působí³⁸. Výjimečně však mohou „použít nebo přihlédnout k právu jiného státu, k němuž má daná situace podstatný vztah“³⁹. Článek 95 Ústavy ČR ale stanoví, že: „Soudce je při rozhodování vázán zákonem a mezinárodní smlouvou, která je součástí právního řádu;“⁴⁰ Stejně tak zákon č. 500/2004 Sb., správní řád (dále jen jako „správní řád“), v § 2 zavazuje správní orgán postupovat dle zákona, mezinárodních smluv, které jsou součástí právního řádu a jiných právních předpisů.⁴¹ Jak se tedy bude vykládat požadavek použít, resp. přihlédnout při rozhodování k právu jiného státu? Není postup soudu a správního orgánu v takovém případě v rozporu s Ústavou ČR, resp. správním řádem? Dle mého názoru bude soud nebo správní orgán přihlížet k cizí právní úpravě pouze v případě, kde může uplatnit

³⁷ Čl. 7 Úmluvy o pravomoci orgánů, použitelném právu, uznávání, výkonu a spolupráci ve věcech rodičovské zodpovědnosti a opatření k ochraně dětí

³⁸ Článek 15 Úmluvy o pravomoci orgánů, použitelném právu, uznávání, výkonu a spolupráci ve věcech rodičovské zodpovědnosti a opatření k ochraně dětí

³⁹ Článek 15 Úmluvy o pravomoci orgánů, použitelném právu, uznávání, výkonu a spolupráci ve věcech rodičovské zodpovědnosti a opatření k ochraně dětí

⁴⁰ Článek 95 Ústavy ČR

⁴¹ § 2 zákona č. 500/2004Sb., správního řádu

svou diskreční pravomoc – jestli tedy může soud, resp. správní orgán, rozhodnout dvojím způsobem a právo jiného státu (státu, k němuž má daná situace podstatný vztah) preferuje jeden z těchto způsobů, pak rozhodne právě tímto způsobem. Pro úplnost chci dodat, že v praxi se bude jednat o zcela výjimečné případy.

Opatření členských států ve věcech rodičovské zodpovědnosti jsou vzájemně uznávána (může jít například o omezení rodičovské zodpovědnosti)⁴² a za podmínek čl. 26 úmluvy i vykonávána.

Potřeba kolizních pravidel obsažených v této úmluvě bude stoupat úměrně s narůstající celosvětovou globalizací a fluktuací obyvatelstva. Domnívám se tedy, že znalost této úmluvy je nevyhnutná a to ne jenom u odborné veřejnosti.

⁴² Článek 23 Čl. 15 Úmluvy o pravomoci orgánů, použitelném právu, uznávání, výkonu a spolupráci ve věcech rodičovské zodpovědnosti a opatření k ochraně dětí

4. Legální definice rodičovské zodpovědnosti

Právní definice pojmu rodičovská zodpovědnost je uvedena v § 31 odst. 1 ZOR, který vymezuje rodičovskou zodpovědnost jako „souhrn práv a povinností při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, při zastupování nezletilého dítěte, při správě jeho jmění.“ Pojem zodpovědnost byl použit zákonodárcem nově, před tím se v našem právním řádu nevyskytoval. Zavedením tohoto pojmu vyjádřil zákonodárce vůli odlišit tento pojem od pojmu odpovědnost, který je používán v soukromoprávních kodifikacích.⁴³ Je tomu tak proto, že svým obsahem je rodičovská zodpovědnost institutem jedinečným, odlišným od typických odpovědnostních vztahů upravených v ObčZ nebo v obchodním zákoníku.

Z právní definice rodičovské zodpovědnosti stanovené v § 31 odst. 1 ZOR vyplývají pro subjekty rodičovské zodpovědnosti vzájemná práva a povinnosti. Zákonodárce při výčtu práv a povinností o nezletilé dítě použil výraz „zejména“, z čehož lze usuzovat, že se jedná o výčet demonstrativní. Rozsah těchto práv a povinností subjektů rodičovské zodpovědnosti „je zde tedy chápán podstatně širěji než jenom jako osobní péče; jde o výchovu v nejširším slova smyslu.“⁴⁴

Z mezinárodních kodifikací, které vymezují pojem rodičovská zodpovědnost, resp. ekvivalent tohoto pojmu, je zásadní zejména čl. 5 Úmluvy o právech dítěte, který zavazuje smluvní státy k respektování „odpovědnosti, práv a povinností rodičů nebo, v odpovídajících případech a v souladu s místním obyčejem, členů širší rodiny nebo obce, zákonných zástupců nebo jiných osob právně odpovědných za dítě, které směřují k zabezpečení jeho orientace a usměrňování při výkonu práv podle úmluvy v souladu s jeho rozvíjejícími schopnostmi. Článek 5 Úmluvy o právech dítěte přímo vypočítává subjekty, kterým náleží výkon těchto práv a povinností, což zákon o rodině činí také v jeho následujících ustanoveních. Úprava článku 5 Úmluvy o právech dítěte je ve své definici obecnější, nestanoví obsahové složky rodičovské zodpovědnosti (viz níže), tak jak je upravuje § 31 odst. 1 ZOR.

⁴³ Hrušáková, M. a kol. : Zákon o rodině – Komentář, str. 121

⁴⁴ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině – Komentář, str. 121

5. Obsah pojmu rodičovská zodpovědnost

5.1 Práva a povinnosti rodičů

Historický vývoj právní úpravy vztahů mezi rodiči a dítětem potvrzuje, že právům a povinnostem rodičů (resp. otce rodiny) byla ve srovnání s dítětem vždy věnována větší pozornost. Dnes jsou práva a povinnosti rodičů vyvažovány právy a povinnostmi dítěte, kterému nově zákon o rodině přiznává v tomto vztahu rovnoprávné postavení. Znamená to snad, že rodiče mají stejná práva a povinnosti jako dítě? Pokusím se na to odpovědět v následujících odstavcích.

Na tomto místě bych chtěl zdůraznit, že možná víc než kdekoli jinde, se v právní úpravě vztahů mezi rodiči a dětmi musí respektovat skutečné postavení členů rodin, jakási hierarchie v rámci rodiny. I když je v mnoha rodinách dítěti poskytován prostor pro vyjádření vlastního názoru, s dítětem se jedná jako s rovnocenným partnerem a možná se taky podílí na některých společných rozhodnutích v rámci rodiny, nelze takovýmto způsobem zbavovat rodiče odpovědnosti za řádnou výchovu dítěte. Rodič ale není pouhým partnerem při většinovém hlasování o výchově dítěte – součástí rodičovské zodpovědnosti je i závazek správně dítě vychovávat, řídit jeho jednání ve všech směrech, jak o tom bude pojednáno dále. Domnívám se tedy, že rodič je fakticky silnějším partnerem tohoto vztahu. To se dle mého názoru promítá i do právní úpravy, kde práva a povinnosti rodičů považují za kvalitativně významnější. Smyslem těchto pravidel je právě dát rodiči možnost řádně své dítě vychovávat, co by v případě, že by v rodině vládla „absolutní demokracie“, nešlo. Rovnoprávnost dítěte se tedy nebude projevat v tom, že dítě má stejná práva a povinnosti, jako jeho rodiče. O právech dítěte budu ale pojednávat dále.

Vedle obsahových práv a povinností, o kterých bude pojednáváno níže, existují i další práva a povinnosti z rodičovské zodpovědnosti. Jde zejména o právo rodiče mít dítě u sebe⁴⁵ upravené ve čl. 9 Úmluvy o právech dítěte, které zajišťuje, „aby dítě nemohlo být odděleno od svých rodičů proti jejich vůli, ledaže příslušné úřady na základě soudního rozhodnutí a v souladu s platným právem a v příslušném řízení určí,

⁴⁵ Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo, str. 224

že takové oddělení je v zájmu dítěte.“ Dalšími právy jsou právo určit místo pobytu dítěte, právo určit povolání dítěte a právo stýkat se s dítětem.⁴⁶

5.1.1 Péče o zdraví dítěte

Jednotlivé složky výchovy dítěte nelze chápat pouze jako idealistické postuláty. Tak například péče o zdraví dítěte bude nutně vyžadovat konkrétní činy nositelů rodičovské zodpovědnosti v případě, že je nezletilé dítě nemocné, jakož i výchovu ke zdravé životosprávě, návštěvy lékařů a jiné. Tyto dílčí povinnosti nenajdeme konkretizovány v ustanoveních ZOR, jejich význam proto budeme muset odvodit z jiných právních předpisů. Na základě článku 24 Úmluvy o právech dítěte má dítě právo „na dosažení nejvýše dosažitelné úrovně zdravotního stavu a na využívání léčebných a rehabilitačních zařízení.“ Úmluva o právech dítěte následně demonstrativně vyjmenovává potřebná opatření k dosažení zdraví dítěte. Jde například o snižování kojenecké a dětské úmrtnosti, zajištění nezbytné lékařské pomoci a zdravotní péče pro všechny děti, atd.⁴⁷ Tyto povinnosti Úmluva ukládá státu a je na jeho odpovědnosti, aby uvedené standardy byly dosaženy. Stát je adresátem povinnosti zabezpečit to, k čemu se zavázal. Dle mého názoru tak stát musí činit zejména prostřednictvím odpovídající právní úpravy, v tomto případě uložením povinnosti rodičů o zdraví a život dětí pečovat jako součást rodičovské zodpovědnosti.

Při zabývání se pojmem zdraví nesmíme opomenout právní úpravu zákona č. 201/1966 Sb. o péči o zdraví lidu. Ten v hlavních zásadách stanoví, že: „Péči společnosti o zdraví lidu musí odpovídat snaha každého jednotlivce žít zdravě a vyvarovat se vlivů škodlivě působících na jeho zdraví.“⁴⁸ Tuto povinnost občanů individuálně odpovídat za své zdraví dále zákon o zdraví lidu rozvádí a konkretizuje v §8, který například stanoví povinnost dbát hygienických zásad, atd. Převzato do významu právního vztahu mezi rodiči a dítětem tato právní úprava znamená, že to budou právě rodiče, kdo bude odpovídat za zdravotní vztah dítěte, budou to právě oni, kdo těmto hygienickým zásadám dítě přiučí. Tak, jako je dítě neschopné spravovat svůj majetek, tak je v jistém smyslu i neschopné rozhodovat o tom, co je pro jeho zdraví

⁴⁶ Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo, str. 225-226

⁴⁷ Čl. 24 Úmluvy o právech dítěte

⁴⁸ Čl. II Zákona o péči o zdraví lidu

prospěšné a co mu naopak škodí. Proto rodiče nesou zodpovědnost za zdraví svého dítěte.

5.1.2 Péče o tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj dítěte

Je v zájmu dítěte, aby jeho rodiče o něj pečovali tak, jak to nejlíp umí. Vedle péče o jeho zdraví, musí rodiče pečovat o vývoj dítěte i v dalších směrech. Tak péče o tělesný vývoj dítěte v sobě nutně zahrnuje i péči o zdraví dítěte, nicméně dle názoru části doktríny obsahuje i povinnost vyživovací.⁴⁹ Tomuto názoru lze ale upřít zejména fakt, že zákonodárce upravuje vyživovací povinnost k dítěti na jiném místě a proto její vyjádření v rámci péči o tělesný rozvoj dítěte považují za nadbytečné.

Péče o citový, rozumový a mravní vývoj dítěte doplňuje dvě předešlé složky péči o dítě. Zatímco péče o zdraví a tělesný vývoj dítěte je péči o jeho tělesnou schránku, v rámci zbývajících složek jsou rodiče povinni dbát o jeho duševní rozvoj. Možná by se zdálo, že vedle zdraví dítěte se jedná o složky výchovy dítěte druhořadé, no není tomu tak. Dle mého názoru musí být starostlivosti o duševní rozvoj dítěte věnována patřičná pozornost. Rodiče k ní musí přistupovat se stejnou vážností, jako v případě péče o zdraví a tělesný rozvoj dítěte. Totiž právě v případě pochybení rodičů v péči o duševní rozvoj dítěte jsou případné následky před zraky pozorovatelů ukryté. Tento závěr je důležitý zejména pro případné intervence do rodičovské zodpovědnosti, tak jak o nich bude pojednáno dále. Dle mého názoru lze lépe poznat, když dítě strádá po tělesné stránce, než-li po stránce duševní a v takovém případě může státní orgán lépe zasáhnout, jelikož půjde o zřejmé a viditelné porušení rodičovských povinností. Na druhou stranu si ale nedokážu dobře představit situaci, kdy by mohl státní orgán v případě pochybení ze strany rodičů v péči o citový rozvoj dítěte, zasáhnout. Proto se obávám, že v případě péče o duševní stav nezbyvá než spoléhat na to, že rodiče budou své povinnosti vykonávat řádně a v souladu se zákonem, neboť jejich selhání bude v praxi nenapravitelné.

I když představy nositelů rodičovské zodpovědnosti o tom, jak vykonávat tyto práva a povinnosti, se budou lišit, a to v jednotlivých případech i velice výrazně, je nezbytné zajistit nezletilému dítěti takovou výchovu, aby nebylo ve srovnání se svými vrstevníky zanedbáno. To vše je ale nutně podmíněno poměrům nositelů rodičovské

⁴⁹ Právo a rodina, č.8/2008 – 10.ročník, str.18

zodpovědnosti, neboť nelze přehlížet sociální i kulturní rozdíly mezi jednotlivými vykonavateli rodičovské zodpovědnosti.

5.1.3 Zastupování nezletilého dítěte

Další povinností rodičů, vyplývající z rodičovské zodpovědnosti, je povinnost zastupovat své nezletilé dítě. Zastupování dítěte v právních vztazích, do kterých dítě vstupuje, již tradičně patří k základním vztahům mezi rodiči a dítětem, resp. původně byla tato povinnost svěřena pouze jednomu rodiči - otci nezletilého dítěte (srov. například právní úpravu v ABGB). Tato právní konstrukce vychází z poznatku, že nezletilé dítě není schopno samo vystupovat v právních vztazích, jelikož je k tomu v důsledku své nezkušenosti nezpůsobilé. Osobou nezletilou je dle § 8 odst.2 ObčZ ta osoba, která je mladší 18 let, případně která nenabyla zletilostí uzavřením manželství. Právní úprava způsobilosti osob nezletilých k právním úkonům je obsažena v § 9 ObčZ, který stanoví: „Nezletilí mají způsobilost jen k takovým právním úkonům, které jsou povahou přiměřené rozumové a volní vyspělosti odpovídající jejich věku.“ Dle právní doktríny se způsobilost k právním úkonům jednotlivce posuzuje podle rozumové a volní vyspělosti, která je obvyklá i u jiných osob stejného stáří.⁵⁰ Je tedy potřeba si uvědomit, že schopnost dítěte samostatně vystupovat v právních vztazích v konkrétním případě nebude ovlivněna například výjimečnou inteligencí dítěte, naopak se bude přihlížet jenom ke stáří dítěte, byť by v konkrétním případě dítě zcela jasně pochopilo obsah a důsledky tohoto úkonu.

Z této právní konstrukce tedy vyplývá, že nezletilý je v konkrétním případě A způsobilý jednat sám za sebe, s právními účinky pro sebe, a na druhou stranu bude muset být v případě B při právním úkonu zastoupen svými rodiči.

Vztah mezi nezletilým dítětem jako zastoupeným, a jeho rodiči jako zástupci, není třeba upravovat smluvně, je založen přímo zákonem. Zákonný zástupce musí mít dle § 22 ObčZ sám způsobilost k právnímu úkonu, o který v konkrétním případě jde. Zákonný zástupce tedy nutně nemusí mít plnou způsobilost k právním úkonům.

Právní úprava zastoupení dítěte je dále rozvedena v § 36 ZOR. Ten stanoví, že: „Rodiče zastupují dítě při právních úkonech, ke kterým není plně způsobilé.“ Jsem toho názoru, že vedle § 31 odst. 1 ZOR jde o ustanovení málo rozšiřující, resp. nadbytečné.

⁵⁰ Švestka, Jehlička, Škárová, Spáčil a kol., Občanský zákoník, komentář 10. vydání, str.86

V § 36 zákon nemluví o dítěti nezletilém, což jde odvodit ze samotné skutečnosti, že nabytím zletilosti dítě nabývá také plné způsobilosti k právním úkonům a zákonné zastoupení tímto momentem zaniká.

Právní předpis může v některých případech i nezletilému dítěti přiznat způsobilost k provedení právního úkonu. V tomto případě za dítě nejedná rodič jako zákonný zástupce, ale dítě může vstupovat do právního vztahu, resp. jednat, samo. Jde o jakési přiznání právní způsobilosti k právním úkonům ad hoc. Jako příklad lze uvést ustanovení § 476 písm d) odst. 2 ObčZ, které stanoví, že: „Nezletilí, kteří dovršili 14. rok mohou projevit poslední vůli pouze formou notářského zápisu.“ Nezletilý k takovému úkonu tedy nepotřebuje žádného souhlasu ani jakéhokoli úkonu svých rodičů.

Povinnost zastupovat své dítě náleží oběma rodičům. Stejně, jako i při výkonu jiných povinností, bude záležet, zda je dítě zastupováno v běžné věci, nebo se jedná o podstatnou záležitost. Ve smyslu § 49 pak bude třeba, aby v případě, že se jedná o podstatnou záležitost, a rodiče nedospěli ke stejnému stanovisku, bude muset za ně rozhodnout soud.

Zákonný zástupce nemůže dle obecné úpravy v § 22 odst. 2 ObčZ zastupovat jiného v případě, že jeho zájmy jsou v rozporu se zájmy zastoupeného. Tuto obecnou zásadu dále rozvíjí ZOR v § 37 odst. 1 : „Žádný z rodičů nemůže zastoupit své dítě, jedli o právní úkony ve věcech, při nichž by mohlo dojít ke střetu zájmů mezi rodiči a dítětem nebo ke střetu zájmu dětí týchž rodičů.“ Ve srovnání s obecným ustanovením v § 22 odst. 2 ObčZ je zde posílena pozice dítěte ve smyslu, že zastoupení je vyloučeno již za situace, kdy bude střet zájmů možný. Tady bude potřeba vycházet z okolností konkrétního případu. K této situaci dojde zejména v případě, když dítě i rodič jsou účastníky jednoho soudního řízení.⁵¹

Pro případ, že ani jeden z rodičů nemůže zastoupit dítě, „... ustanoví soud dítěti opatrovníka, který bude dítě v řízení nebo při určitém právním úkonu zastupovat.“⁵² Vystává však otázka, zda může rodič zastupovat své nezletilé dítě v soudním řízení, ve kterém sám nebude účastníkem, zatímco druhý rodič bude účastníkem tohoto řízení. Zde bude muset soud namítnout možný střet zájmů, resp. zda rodič zastupující dítě může mít stejný právní zájem na rozhodnutí jako rodič vystupující jako účastník řízení.

⁵¹ Hrušáková, M. a kol., Zákon o rodině, Komentář 4. vydání, str. 140

⁵² § 37 odst. 2 ZOR

V praxi pak soud ustanoví dítěti kolizního opatrovníka, čímž se zabezpečí transparentnost zastoupení dítěte před soudem.

5.1.4 Správa jmění dítěte

Povinnost spravovat jmění dítěte náleží rodičům jako obsahově další povinnost patřící do rodičovské zodpovědnosti. Obecné ustanovení § 31 odst. 1 je dále podrobněji rozvedeno v ustanoveních § 37a a násl. Ustanovení § 37a odst.1 stanoví, že: „Jmění dítěte jsou rodiče povinni spravovat s péčí řádného hospodáře.“ Zákon dále podrobněji nerozvádí pojem „péče řádného hospodáře“ a tak význam tohoto slovního spojení je potřeba odvodit z jiného právního předpisu. Tento pojem je používán zejména v zákoně č. 513/1991 Sb., obchodním zákoníku. Právní doktrína odvozuje význam tohoto pojmu takto: „...řádny hospodář činí právní úkony týkající se obchodní společnosti odpovědně a svědomitě a stejným způsobem pečuje o její majetek, jako kdyby šlo o jeho vlastní majetek.“⁵³ Analogicky dle této definice pak musejí rodiče pečovat o jmění dítěte takovým způsobem, jako by se jednalo o jmění jejich vlastní.

Potřeba právní úpravy zakotvující povinnost spravovat jmění nezletilého dítěte vychází ze stejných poznatků, jako to bylo v případě zákonného zastoupení nezletilého. Nezletilý totiž nemá pro správu svého vlastního jmění potřebné zkušenosti. Základním smyslem správy jmění dítěte je ochrana tohoto jmění. Paradoxně je tak dítě dočasně omezeno ke správě svého jmění z důvodu ochrany před jeho vlastním jednáním, kdy by hrozilo, že díky své vlastní nezpůsobilosti dítě o svůj majetek přijde.

Pro správu jmění obsahuje ZOR poměrně podrobná pravidla, kterými se budou rodiče řídit. Ustanovení § 37a odst. 2 stanoví, že: „Výnosu majetku dítěte lze použít nejprve pro jeho vlastní výživu a teprve potom přiměřeně i pro potřebu rodiny.“ Výnosem z majetku může být jakýkoliv majetkový prospěch vznikající z majetkové podstaty majetku dítěte. Výnosem tak budou například peněžní úroky z vkladů na bankovním účtu, majetkový prospěch plynoucí z akcií, nájemné z pronajaté nemovitosti atd. Výše výnosu bude záležet zejména na tom, jak bude správa jmění prováděna. O naložení s výnosem budou rozhodovat rodiče podle uvedených pravidel. Logickým řešením je, že výnosu má být primárně užito pro výživu dítěte, neboť výnos pochází

⁵³ Zdroj: www.epravo.cz, sekce: Články, název článku: Pojem péče řádného hospodáře, autor: Kolárová, I.

právě z jeho majetku. Dle mého názoru je v tomto ustanovení zakomponován i další prvek a tím je prvek motivační. Rodiče jsou motivováni k tomu, aby co možná nejlepší správou majetku dítěte dosáhli většího výnosu a tohoto výnosu pak po tom, co jím bude uspokojena výživa dítěte, použili i pro potřeby celé rodiny. Nejlepší zhodnocení všeho, co dítěti patří, není tedy pouze ve prospěch dítěte, ale slouží také k prospěchu celé rodiny.

Ve druhé větě § 37a odst. stanoví, že: „Majetková podstata může být dotčena jen v případě, že by vznikl nezaviněně ze strany osob výživou povinných hrubý nepoměr mezi poměry nezletilého dítěte a osob výživou povinných.“ Co se myslí pod „hrubým nepoměrem“, je potřeba posoudit podle konkrétních okolností případu, neboť zákon nám nedává žádné konkrétnější ustanovení. Dle mého názoru zde zákonodárce ne zvolil šťastnou formulaci, neboť toto ustanovení nutně nepředpokládá existenci hmotné nouze na straně rodičů. Tak může například vzniknout hrubý nepoměr i mezi finančně soběstačnou rodinou, se stálým příjmem rodičů, na jedné straně, a majetkem nezletilého velmi vysoké hodnoty, na straně druhé. Dle platné právní úpravy budou rodiče v tomto případě oprávněni „sáhnout“ na majetkovou podstatu jmění dítěte, i když je po finanční stránce rodina soběstačná. Tento stav je dle mého názoru nežádoucí, neboť by mohlo dojít k bezdůvodnému vykořisťování dítěte rodiči.

Rodiče dítěte jsou ve správě jmění dítěte limitováni také ustanovením § 28 ObčZ. Ten totiž požaduje, aby v případě, že se ve správě jmění nebude jednat o „...běžnou záležitost, je k nakládání s majetkem třeba schválení soudu.“⁵⁴ Kdy se bude jednat o běžnou záležitost a kdy půjde o úkon, který bude muset schválit soud, je třeba posoudit podle konkrétních okolností případů. Praxe nicméně odvozuje, že schválení soudu budou vyžadovat např. tyto úkony: převod motorového vozidla, nakládání s nemovitostí, prodej akcií dítěte atd.⁵⁵

Povinnost spravovat jmění dítěte končí nabytím zletilosti dítěte. Rodiče dítěti odevzdají jmění, které spravovali a pokud do jednoho roku dítě požádá o vyúčtování ze správy majetku, jsou povinni vystavit i toto vyúčtování.⁵⁶

V případě správy jmění dítěte může dojít k situaci, kdy rodiče již nejsou vhodnými kandidáty pro tuto pro vykonávání správy jmění. V takovém případě je

⁵⁴ § 28 ObčZ

⁵⁵ Švestka, Jehlička, Škárová a kol., Občanský zákoník, Komentář, 10. vydání, str. 214

⁵⁶ § 37a odst. 3 ZOR

soudem ustanoven opatrovník pro správu jmění a to na základě ustanovení § 37b odst. 1, které stanoví: „V odůvodněných případech, kdy by majetkové zájmy mohly být ohroženy, ustanoví soud pro zvýšenou ochranu jeho jmění opatrovníka.“ K této situaci dojde zejména v případě, kdy rodiče dítěte nejsou s to spravovat jmění svého dítěte a to z toho důvodu, že správa tohoto jmění vyžaduje náročnější péči, než je to obvyklé. Může jít ale i o jiné případy, kdy opatrovník pro správu jmění bude ustanoven jako reakce na porušování této povinnosti rodiči⁵⁷ a jiné. V každém případě, pro opatrovníka pro správu jmění platí následné podmínky: může jim být fyzická osoba, u které se vyžaduje plná způsobilost k právním úkonům a tato osoba „svým způsobem života zaručuje řádný výkon této funkce v zájmu dítěte a s ustanovením opatrovníkem souhlasí.“⁵⁸ Dle textu zákona se na opatrovníkovi pro správu jmění nevyžaduje odborná znalost (tou by mohlo být například složení odborné zkoušky v oboru finančnictví nebo jiné), ale postačí jakási mravní vyspělost. Nicméně uvědomíme-li si, že jedině soud ustanovuje osobu opatrovníkem, bude logické, že přihlédne zejména k tomu, zda osoba bude schopna spravovat jmění dítěte a v případě, že se bude jednat o správu jmění spojenou s potřebou vykonávat úkony, které nejsou běžné, bude muset ustanovit opatrovníkem osobu odborně znalou. V případě, že soud nemůže ustanovit opatrovníkem pro správu jmění fyzickou osobu, bude muset za opatrovníka ustanovit orgán sociálně-právní ochrany dětí.⁵⁹ Soud také určí, v jakém rozsahu bude opatrovník jmění dítěte spravovat.⁶⁰ Při správě jmění nesmí opatrovník provádět úkony, „které jsou spojeny s nepřiměřeným rizikem.“⁶¹ Riziko ztráty se při správě jmění nedá odstranit, dá se leda tak minimalizovat. V případě složitých finančních operací se bude často muset opatrovník rozhodovat, zda dát přednost: a) bezpečnější variantě, kde bude ale dosažen nižší zisk nebo radši b) pod vidinou vyššího zisku riskovat taky ztrátu na jmění. Právě na základě ustanovení §37b odst. 4 bude opatrovník pro správu jmění dítěte povinen postupovat podle varianty a). Kontrolu nad správou jmění dítěte provádí soud, který jednak provádí dohled nad opatrovníkem a také podmiňuje platnost některých právních úkonů opatrovníka svým souhlasem, bez kteréhož by se jednalo o právní úkon

⁵⁷ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině – komentář, str. 147

⁵⁸ §37b odst. 1, druhá věta, ZOR

⁵⁹ § 37b odst. 2 ZOR

⁶⁰ § 37b odst. 3 ZOR

⁶¹ § 37b odst. 4 ZOR

neplatný.⁶² Opatrovníkovi náleží také povinnost předložit závěrečný účet a to nejpozději do 2 měsíců od konce správy jmění. Na rozdíl od rodičů, kteří tak činí pouze v případě, že o to dítě požádá, opatrovník pro správu jmění předkládá závěrečný účet obligatorně a bez požádání dítěte. Opatrovníkovi pro správu jmění náleží za vykonávání jeho povinností úhrada nutných nákladů spojených se správou jmění, jako i přiměřená odměna z výnosu dítěte.⁶³ Na základě tohoto ustanovení je opatrovník pozitivně motivován k tomu, aby správou jmění dítěte dosahoval zisku, neboť v případě, že zisku nedosáhne, nepřísluší mu ani odměna za správu jmění.

V některých případech mohou skutkové okolnosti případu, kdy je zapotřebí, aby soud ustanovil opatrovníka pro správu jmění dítěte, připomínat situaci jinou - upravenou § 28 ObčZ. Dle tohoto ustanovení je k nakládání s majetkem, pokud nejde o běžnou záležitost, potřeba schválení soudu. Soud bude postupovat podle § 28 ObčZ v případě, že se jedná o jednorázové schválení způsobu naložení s majetkem, zatímco právní režim upravený v ZOR předpokládá, že skutkové okolnosti případu vyžadují správu jmění dítěte v dlouhodobějším horizontu.

5.1.5 Trestání dětí – kde je hranice mezi výchovou a týráním dítěte?

Při výkonu rodičovské zodpovědnosti budou rodiče k výchově dítěte aplikovat různá výchovná opatření. Výchovná opatření představují široký katalog zákazů, odměn, trestů atd. Použití výchovných opatření je pouze na rodiči, nicméně rodič není v tomto výběru neomezen – limity stanoví zákon. Nedá se totiž spokojit s obecným tvrzením, že „rodič ví nejlépe, co jeho dítě potřebuje“, jelikož mnohokrát tomu tak není.

Problémem je, že mnoho rodičů zaměňuje účelná výchovná opatření za tvrdá opatření v domnění, že čím přísněji budou dítě trestat, tím lepšího výsledku ve výchově dítěte dosáhnou. Klíčovou otázkou je, zda rodič může při výchově svého dítěte užít tělesného trestu. ObčZ v § 11 stanoví, že: „Fyzická osoba má právo na ochranu své osobnosti, zejména života a zdraví,..“ Fyzický trest proto nelze považovat za „...přiměřený výchovný prostředek...“⁶⁴, stejně tak, jako „nelze považovat odst. 2 § 31

⁶² § 37b odst. 5 ZOR

⁶³ § 37b odst. 7 ZOR

⁶⁴ § 31 odst. 2 ZOR

zákona o rodině v této otázce za *lex specialis* k § 11 občanského zákoníku.⁶⁵ Tělesný trest tak představuje protiprávní zásah do tělesné integrity dítěte.

Mnohem závažnější narušení výchovy dítěte představuje týrání dítěte. Týrání dítěte je také fyzickým trestem, avšak projevuje se mnohem intenzivněji. Rozdíl bude dle mého názoru také v tom, že při užití tělesného trestu rodič alespoň sleduje docílení žádaného a právem dovoleného efektu (například lepší školní docházku dítěte), zatímco týrání dítěte je zcela nesmyslným a nehumánním zásahem do tělesné i duševní integrity dítěte. „Tělesný trest je týráním, dochází-li k potrestání- za pomocí předmětu, je-li bití směřováno na citlivé části těla (hlava, břicho, oblast genitálií, plosky a dlaně), nebo také tehdy, zůstávají-li na těle stopy (modřiny, škrábance apod.).⁶⁶ Týrání lze rozdělovat na dvě skupiny: tělesné a psychické týrání. K tělesnému týrání dítěte může docházet jak konáním rodiče (tělesné týrání aktivní povahy), tak i nekonáním rodiče, kde rodič neuspokojuje ani ty nejzákladnější životní potřeby dítěte (tělesné týrání pasivní povahy).⁶⁷ Naopak psychické týrání se neprojevuje na těle dítěte, nýbrž má závažný vliv na citový vývoj dítěte a na jeho chování.⁶⁸

Týrání dítěte bude zcela určitě důvodem pro některý ze zásahů do výkonu rodičovské zodpovědnosti. Domnívám se ale, že tělesný trest nedosahující intenzity týrání dítěte nebude v praxi soudem nebo orgánem sociálněprávní ochrany posuzován jako překročení výkonu rodičovské zodpovědnosti.

5.2 Práva a povinnosti dítěte

Dítěti je od přijetí zákona o rodině přiznáváno stejné postavení jako rodičům. Právům a povinnostem dítěte je věnována pozornost jak v mezinárodněprávních kodifikacích (a to zejména v posledních dvou desetiletích), tak i v úpravě rodičovské zodpovědnosti v ZOR.

5.2.1 Mezinárodněprávní úprava práv dítěte

⁶⁵ Radvanová, S.: Ubližování dětem-nebezpečná rodina, vybráno z publikace: Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám, str. 274

⁶⁶ Radvanová, S.: Ubližování dětem-nebezpečná rodina, vybráno z publikace: Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám, str. 275

⁶⁷ Špeciánová, S.: Ochrana týraného a zneužívaného dítěte, str. 20 - 21

⁶⁸ Špeciánová, S.: Ochrana týraného a zneužívaného dítěte, str. 21

O právech a povinnostech rodičů bylo pojednáno výše. Mezinárodněprávní úprava práv dítěte je obsažena zejména v Úmluvě o právech dítěte.

Úmluva o právech dítěte je základním mezinárodněprávním dokumentem, obsahujícím relativně široký okruh práv dítěte. Dítětem je podle článku 1 Úmluvy „každá lidská bytost mladší osmnácti let, pokud dle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve.“ Katalog práv dítěte obsahuje základní práva dítěte, jako jsou například zákaz diskriminace na základě rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, atd.⁶⁹, přirozené právo na život⁷⁰, právo na jméno a na státní příslušnost⁷¹, právo na svobodu projevu, na svobodu myšlení, svědomí a náboženství⁷², atd. Katalog práv ve Všeobecné deklaraci lidských práv obsahuje rovněž práva a svobody, která se vztahují na všechny fyzické osoby, tedy ne jenom na děti. Úprava v Úmluvě o právech dítěte tak rozšiřuje práva obsažená ve Všeobecné deklaraci lidských práv. Potřeba mezinárodněprávní kodifikaci věnované právům dítěte vychází z předpokladu, že dítě je specifickým adresátem těchto práv a k jeho ochraně nepostačuje obecná ochrana lidských práv ve Všeobecné deklaraci lidských práv nebo jiných mezinárodněprávních sbírkách zastávajících lidská práva pro lidi každého věku.

5.2.2 Práva dítěte vyplývající z rodičovské zodpovědnosti

Práva a povinnosti dítěte, které vyplývají z institutu rodičovské zodpovědnosti, tvoří komplex ustanovení vyvažující práva a povinnosti rodičů. Práva dítěte tak jsou ochranou před potenciálním zneužíváním práv ze strany rodičů.

Ustanovení § 31 odst. 3 stanoví, že: „Dítě, které je schopno s ohledem na stupeň svého vývoje vytvořit si vlastní názor a posoudit dosah opatření jeho se týkajících, má právo obdržet potřebné informace a svobodně se vyjadřovat ke všem rozhodnutím rodičů týkajících se podstatných záležitostí jeho osoby a být slyšeno v každém řízení, v němž se o takových záležitostech rozhoduje.“ Toto ustanovení vychází z článku 12 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, který stanoví, že: „Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se

⁶⁹ Článek 2 Úmluvy o právech dítěte

⁷⁰ Článek 6 Úmluvy o právech dítěte

⁷¹ Článek 7 Úmluvy o právech dítěte

⁷² Článek 13 a článek 14 Úmluvy o právech dítěte

názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni.“ Z povahy těchto ustanovení, kde smysl těchto práv spočívá v umožnění dítěti participaci na jeho výchově a na řešení otázek, které se týkají jeho vlastní osoby, se tyto práva nazývají „tzv. participační práva.“⁷³

Právo a povinnost dítě vychovávat tedy náleží rodičům, dítě ale má právo svobodně se vyjádřit k otázkám souvisejícím s jeho osobou. Už jsem se zmínil, že rovnoprávnost dítěte s rodiči se neprojevuje v tom, že mají stejná práva a povinnosti, neboť to z povahy tohoto právního vztahu ani nelze požadovat. Práva dítěte tak vedle rodičovských práv považují jako protiváhu k právům a povinnostem rodičů. Co se ale stane, jestliže dítě skutečně svůj názor vyjádří a rodič projeví s jeho názorem nesouhlas? Otázka zní, jakou formou a s jakým úspěchem bude dítě toto své právo vykonávat a co se stane v případě konfliktu mezi ním a rodičem? Ve zdravém rodinném prostředí rodič požívá u dítěte jistou autoritu, dítě přijímá výchovné pokyny, a to snad ani ne ze strachu, ale v ideálním případě jednoduše proto, že svému rodiči důvěřuje. Rodič, jako partner v tomto vztahu, je ve výhodě, neboť je v postavení fakticky silnějšího. Rodič bude v ideální situaci také respektovat právo dítěte svobodně se vyjádřit k otázkám jeho výchovy. Na druhou stranu, dítě v případě, že se na jeho názor nebude brát ohled, nebude mít praktickou možnost své právo prosadit. Pravdou je, že dítě má četné možnosti vyplývající z ustanovení § 8 odst. 1 ZOSPOD, obávám se ale, že v praxi nejsou o těchto možnostech děti dost dobře informované. Dítěti je sice rovnoprávnost zákonem garantována, nicméně za problematickou považují možnost uplatnění práv dítěte v praxi, resp. jejich vykonatelnost v případě, že se dítě dostane do konfliktu s rodiči.

Dítěti náleží vedle práva svobodně se vyjadřovat k rozhodnutím rodičů také právo být slyšeno v každém řízení. To se může projevit dvojitým způsobem – buď je dítě účastníkem takového sporu nebo bude ve sporu pouze vyslyšeno. Toto právo vychází z článku 12 odst. 2 Úmluvy o právech dítěte, která stanoví, že: „... se dítěti zejména poskytuje možnost, aby bylo vyslyšeno v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká, a to buď přímo, nebo prostřednictvím zástupce anebo příslušného orgánu, přičemž způsob slyšení musí být v souladu s procedurálními pravidly vnitrostátního zákonodárství.“ Do naší právní úpravy je toto právo provedeno úpravou v OSŘ.

⁷³ Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné 3, str. 86

5.2.3 Právo dítěte znát svůj genetický původ

Právo dítěte znát svůj genetický původ vychází z článku 7 Úmluvy o právech dítěte, který stanoví, že každé dítě je registrováno ihned po narození a má od narození právo na jméno, právo na státní příslušnost, a pokud to je možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči.

Pro určení biologických rodičů dítěte upravuje ZOR podrobná pravidla. Otázka určení mateřství je legislativně řešena (v duchu římské zásady *mater semper certa est*) v § 50a ZOR, který stanoví, že matkou dítěte je žena, která dítě porodila. Pro určení mateřství neexistují žádné alternativy nebo výjimky. Určení matky je legislativně řešeno jednoznačně, nicméně dítěti může být fakticky odepřeno právo znát svůj genetický původ (svoji matku) v případě tzv. utajeného porodu. Ten byl do naší právní úpravy zaveden zákonem č. 422/2004 Sb., kterým byly změněny předpisy práva veřejného – zákon č. 20/1966 Sb., o péči a zdraví lidu, zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, a zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění. Klíčovým problémem je, že zde vzniká konflikt mezi oprávněnými zájmy matky a dítěte – matka má právo na utajení porodu, dítě však má právo znát svoji matku a také být v péči své matky.⁷⁴ Praxe i doktrína ale nutně musela dospět k alespoň dílčím řešením nastalé situace: dítě se tak může domáhat zjištění totožnosti matky v řízení o určení otcovství⁷⁵; má-li dítě povědomí, kdo je jeho matkou, nelze mu odepřít právo podat statusovou žalobu na určení mateřství.⁷⁶

Právní úprava určení otcovství je obsažena v § 51 ZOR a násl. Otcovství se určuje jednou ze tří zde uvedených právních domněnek. Nejde přitom o úpravu novátorskou – již v římském právu se určovalo otcovství dítěte podle velice obdobných pravidel.⁷⁷ V souvislosti s právem dítěte znát svůj genetický původ je třeba si uvědomit, zda tyto pravidla poskytují dítěti jisté zjištění identity otce. Pokrok vědy v oblasti genetického výzkumu přitom nabízí vědecky přesné zjištění skutečného otce a to zkoumáním vzorku DNA, nicméně k zavedení tohoto způsobu do naší právní úpravy zatím nedošlo.⁷⁸ Právo dítěte znát svůj genetický původ tak je v podstatě ohraničeno

⁷⁴ Králíčková, Z.: Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva, str. 55

⁷⁵ Králíčková, Z.: Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva, str. 57

⁷⁶ Králíčková, Z.: Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva, str. 57

⁷⁷ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině – Komentář, str. 246

⁷⁸ Králíčková, Z.: Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva, str. 61

limity stanovenými právní úpravou ZOR, která nedává stoprocentní jistotu v tom, že právní stav koresponduje se stavem faktickým. Problémem dle účinného znění ZOR je i to, že „dítě není aktivně legitimováno k popírání otcovství svého matrikového otce...“⁷⁹. Právní úprava § 735 vládního návrhu nového občanského zákoníku zakotvuje možnost dítěte (po dosažení plné svéprávnosti) popřít otcovství, což lze vzhledem k možnosti „výkonu“ práva dítěte znát svůj geneticky původ hodnotit pozitivně.

5.2.4 Povinnosti dítěte vyplývající z rodičovské zodpovědnosti

Vedle práv vyplývají z rodičovské zodpovědnosti dítěti i povinnosti. Tyto povinnosti jsou vyjádřeny v ustanovení § 31 odst. 4 ZOR, které stanoví: „Dítě, které žije ve společné domácnosti s rodiči, je povinno podle svých schopností jim pomáhat. Je dále povinno přispívat i na úhradu společných potřeb rodiny, pokud má vlastní příjem, popřípadě majetek, kterého lze použít pro společné potřeby rodiny.“ Povinnost svým rodičům pomáhat má ale pouze dítě nezletilé, dítě zletilé tuto povinnost nemá.⁸⁰

Povinnost dítěte pomáhat v domácnosti je svým způsobem rubem práva rodičů dítě vychovávat. Dovolím si uvést jedno malé porovnání, kde je dobře vidět rozdíl ve výchově dětí žijících v rodinách a těch, které jsou vychovávány v ústavní péči.

V prvním případě se dítě nejpřirozenějším způsobem učí odpovědnosti, přebírá zdravý model fungování rodiny a nese si tento odkaz sebou i pro případ, že se jednou taky stane rodičem. Samozřejmě je zde předpokladem, že dítě bude v domácnosti skutečně pomáhat. Ve druhém případě se děti nezapojují do prací v tomto zařízení buď vůbec, nebo jen ve velice nedostatečném rozsahu. Šokem pro dítě odchované v ústavní péči je pak dosažení zletilosti a opuštění tohoto zařízení, kdy tyto elementární znalosti a dovednosti najednou chybí. Jedinec má pak skutečně problém postarat se sám o sebe nebo i o jiné. Proto si myslím, že povinnost dítěte vlastním konáním přispívat v domácnosti neslouží jenom pro dobro rodiny, ale slouží také dítěti samotnému.

O povinnosti dítěte přispívat na chod rodiny, resp. o tom, jak je tato povinnost v našem právním řádu upravena, jsem se zmínil výše v části věnované správě jmění nezletilého dítěte. Myslím si, že povinnost dítěte přispívat na chod domácnosti by měla

⁷⁹ Králíčková, Z.: Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva, str. 61

⁸⁰ Hrušáková, M., a kol.: Zákon o rodině – komentář, str. 124

být zakotvena v našem právním řádu, nicméně její způsob vyjádření nepovažuji za správný a to z důvodů, o kterých jsem se zmínil výše.

Ustanovení §35 ZOR stanoví, že: „Dítě je povinno své rodiče ctít a respektovat.“ Toto normativní ustanovení vychází z morálních zásad, kde úcta k rodičům je odměnou za jejich starostlivost. Uplatnění bude mít například v případě, kdy dítě, které tuto svojí povinnost nerespektovalo a zanedbávalo, bude zkráceno na výživném z důvodu rozporu s dobrými mravy⁸¹ (§ 96 odst. 2 ZOR). To bude z mého pohledu ale výjimečný případ, resp. případ, kdyby neúcta a nerespektování rodičů dítětem nabrala na vysoké intenzitě. Nedělám si iluze o tom, že ve skutečnosti v mnoha případech děti své rodiče nectí a nerespektují. Jediným východiskem pro tyto rodiče bude ale pokusit se o jejich převýchovu a to z toho důvodu, že právní úprava rodičům nedává instrument, kterým by rodiče mohli tuto povinnost u dětí vynutit.

⁸¹ Holub, M., a kol.: Zákon o rodině – komentář, str. 103

6 Subjekty rodičovské zodpovědnosti

6.1 *Nositelé rodičovské zodpovědnosti versus výkon rodičovské zodpovědnosti. V čem spočívá rozdíl?*

I když odpověď na otázku, co je to rodina a jaké subjekty ji mohou tvořit, se dnes značně liší, ve vztazích vznikajících v rámci rodičovské zodpovědnosti zákonodárce jasně vymezuje subjekty rodičovské zodpovědnosti. Musíme ale rozlišovat mezi nositeli rodičovské zodpovědnosti a těmi, kteří nejsou nositeli, nicméně rodičovskou zodpovědnost vykonávají.

Nositeli rodičovské zodpovědnosti jsou rodiče dítěte. Rodičům přísluhují práva a povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti přímo ze zákona, tj. ke vzniku není zapotřebí rozhodnutí soudu nebo jiného orgánu. Postavení rodičů jako nositelů rodičovské zodpovědnosti vyplývá z § 34 odst. 1 ZOR. Práva a povinnosti z rodičovské zodpovědnosti jim přísluhují i v případě, že výkonem rodičovské zodpovědnosti je pověřena jiná osoba. Rodiče nepřestávají být nositeli rodičovské zodpovědnosti například pouze na základě dlouhodobého odloučení či jiné právní skutečnosti – k omezení, pozastavení, nebo i zbavení rodičovské zodpovědnosti bude muset soud vydat rozhodnutí. Rodičům, jako nositelům rodičovské zodpovědnosti, patří všechna práva a povinnosti z rodičovské zodpovědnosti (samozřejmě pokud nebude zbaven nebo omezen způsobilosti k právním úkonům).

Vedle rodičů je nositelem rodičovské zodpovědnosti i osvojitel osvojeného dítěte, neboť § 63 odst. 1 ZOR stanoví, že: „Osvojením vzniká mezi osvojitelem a osvojencem takový poměr, jaký je mezi rodiči a dětmi, a mezi osvojencem a příbuznými osvojitele poměr příbuzenský. Osvojitelé mají rodičovskou zodpovědnost při výchově dětí (§ 31 až 37b).“

Kromě rodičů (resp. osvojitele), kteří jsou nositeli rodičovské zodpovědnosti, zákon o rodině uvádí další subjekty, které může soud pověřit výkonem rodičovské zodpovědnosti (výjimkou bude manžel, který není rodičem dítěte, neboť v tomto případě soud nevydává žádné rozhodnutí, byť sám není nositelem rodičovské zodpovědnosti). V tomto případě mluvíme o vykonavatelích rodičovské zodpovědnosti (termín používám jen pro odlišení osob vykonávajících rodičovskou zodpovědnost, kteří však nejsou nositeli rodičovské zodpovědnosti). V jiném smyslu slova jsou i rodiče

vykonavateli rodičovské zodpovědnosti, neboť i oni vykonávají práva a povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti, nicméně pro přehlednost si dovoluji toto rozlišení používat. Vykonavatelem rodičovské zodpovědnosti může být řada subjektů – stanoví je zákon. Půjde o:

- manžela, který není rodičem dítěte
- opatrovníka pro zastupování dítěte
- opatrovníka pro správu jmění dítěte
- poručníka dle § 78 a násl. ZOR
- opatrovníka dle § 83 a násl. ZOR

Vykonavatel rodičovské zodpovědnosti je ve výkonu svých práv a povinností omezen, a to buď přímo zákonem, nebo soudním rozhodnutím. Vykonavateli tak nepřisluhuje vykonávat práva a povinnosti v celém rozsahu rodičovské zodpovědnosti nebo v neomezeném časovém horizontu, tak jako to je u nositelé rodičovské zodpovědnosti, nýbrž je omezen pouze na dílčí, resp. dočasný výkon rodičovských práv a povinností.

6.2 Rodiče dítěte

Ustanovení § 34 odst. 1 ZOR stanoví: “Rodičovská zodpovědnost náleží oběma rodičům.“ Z tohoto ustanovení se dovozuje vzájemný vztah mezi rodiči a nezletilým dítětem, jehož obsahem jsou vzájemná práva a povinnosti vyplývající z výchovy dítěte. Vztah mezi rodiči a dítětem tak vzniká přímo ze zákona - *ex lege*.⁸² V následujícím odstavci zákonodárce řeší otázku výkonu rodičovské zodpovědnosti pro případ, že „...jeden z rodičů nežije, není znám nebo nemá způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu...“⁸³ tak, že žijící rodič vykonává rodičovskou zodpovědnost sám.

Ustanovení § 34 odst. 1 ZOR přímo nestanoví žádné další podmínky na rodiče. Z následujícího odstavce ale přece jenom za použití logického výkladu jedna podmínka vyplývá, že k tomu, aby rodič mohl být nositelem rodičovské zodpovědnosti, musí mít plnou způsobilost k právním úkonům. Plné způsobilosti k právním úkonům podle občanského zákoníku fyzická osoba nabývá dosažením zletilosti, a to buď dovršením

⁸² Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné 3, str. 83

⁸³ §34 odst. 2 ZOR

osmnáctého roku, nebo dříve, a to v případě, že osoba nabude zletilosti uzavřením manželství.⁸⁴ Další podmínky pro rodiče ze zákona o rodině nevyplývají.

Zásada, že rodičovská zodpovědnost náleží rodiči, který má plnou způsobilost k právním úkonům, je prolomena v § 34 odst. 3, který stanoví: „Soud může přiznat rodičovskou zodpovědnost ve vztahu k péči o dítě i nezletilému rodiči dítěte, který dosáhl věku šestnácti let, má-li potřebné předpoklady pro výkon práv a povinností z rodičovské zodpovědnosti vyplývajících.“ Zákonodárce tak upřednostnil v odůvodněných případech zájem nezletilého rodiče o výchovu dítěte před možným tvrdým dopadem zákonné podmínky na celistvost rodiny. Rodič dítěte však bude ve výchově dítěte ve srovnání s rozsahem rodičovské zodpovědnosti náležející zletilému rodiči omezen a to pouze na výkon péče o osobu dítěte. Jde tedy o výchovu o poznání užší.⁸⁵ Ve výsledku bude tedy nezletilý rodič pečovat o své dítě, avšak nebude způsobilý k zastupování dítěte a ani ke správě jeho jmění. Pro výkon „zbývajících“ práv a povinností, tedy pro zákonné zastupování nezletilého a pro správu jeho jmění, bude oprávněn i povinen druhý rodič, který již zletilosti nabyl. V případě, že ten zletilosti nenabyl, soud musí určit poručníka jako zákonného zástupce dítěte a zároveň jako správce jeho jmění.⁸⁶

Rodiče, jako nositelé rodičovské zodpovědnosti, mají ve srovnání s vykonavateli rodičovské zodpovědnosti primum – v ideálním případě oba vykonávají rodičovskou zodpovědnost a tak žádné jiné subjekty do tohoto vztahu nevstupují. Pouze v případě, že ani jeden z rodičů není způsobilý být subjektem rodičovské zodpovědnosti, je v zájmu ochrany oprávněných zájmů dítěte zapotřebí určit subjekt jiný, který bude odpovídat za výkon rodičovské zodpovědnosti namísto rodičů. Tento primum vyplývá z § 32 odst. 1 ZOR, který stanoví: „Rozhodující úlohu ve výchově dětí mají rodiče“. Dle mého názoru by tak měly být případy, kdy výkon rodičovské zodpovědnosti nenáleží jejím nositelům, tj. rodičům, zcela ojedinělé.

6.3 Manžel, který není rodičem dítěte

Právní úprava zákona o rodině myslí i na situaci, kdy je dítě vychováváno také „nevlastním otcem“ nebo „nevlastní matkou“. Ustanovení § 33 totiž stanoví, že: „Na

⁸⁴ § 8 odst. 2 Občanského zákoníku

⁸⁵ Holub, M. a kol.: Zákon o rodině – Komentář, str. 102

⁸⁶ Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo, str. 222

výchově dítěte se podílí i manžel, který není rodičem dítěte, za předpokladu, že s ním žije.⁸⁷

Toto ustanovení vychází z logického závěru, že manžel, který sice není rodičem dítěte, nicméně sdílí s dítětem společnou domácnost, bude zpravidla ve velmi blízkém a častém kontaktu s dítětem. Považuji za správné po něm požadovat, aby se na výchově dítěte podílel. Podle doktríny je manžel, který není rodičem dítěte, omezen ve srovnání s rodičem dítěte ve výkonu povinností z rodičovské zodpovědnosti v tom smyslu, že mu nepřísluší zastupovat dítě, spravovat jeho jmění a není mu uložena ani vyživovací povinnost.⁸⁸

Za jistý nedostatek tohoto ustanovení považuji fakt, že mluví pouze o „manželi“, který žije s rodičem dítěte, tedy nepředpokládá možnou situaci, kdy rodič dítěte bude žít se svým druhem, resp. družkou, přitom se ve skutečnosti určitě nebude jednat o ojedinělé případy. Tak, jako je přisouzena rodičovská zodpovědnost oběma rodičům bez ohledu na to, zda jde o manželé nebo se naopak jedná o nemanželský pár, neměla by právní úprava rozlišovat ani mezi partnerem „pouze“ žijícím s rodičem dítěte a manželem rodiče dítěte. Když budeme souhlasit s tím, že manžel rodiče dítěte se podílí na jeho výchově zejména kvůli zájmu dítěte samotného, resp. kvůli jeho řádné výchově, musíme připustit, že pro výchovu dítěte je irelevantní, zda je manželem rodiče nebo nikoli.

6.4 Opatrovník pro zastupování dítěte a opatrovník pro správu jmění dítěte

Pro opatrovníka pro zastupování dítěte (dále jen *kolizní opatrovník*) a pro opatrovníka pro správu jmění platí tyto obecné předpoklady – zletilost a plná způsobilost k právním úkonům. Opatrovníkem mohou být v obou případech osoby fyzické, nicméně jako „pojistka“ pro případ, že soud neustanoví opatrovníkem fyzickou osobu, ustanoví opatrovníkem orgán sociálněprávní ochrany dětí. Tímto způsobem je zaručeno, že i v případě, že žádná vhodná fyzická osoba se nenabízí, opatrovníkem může být v každém případě ustanoven orgán sociálněprávní ochrany dětí.

Kolizní opatrovník zastupuje dítě při právních úkonech, ze zákona mu ale za toto zastupování nenáleží žádná odměna. Nicméně, není vyloučeno, aby v případě, že jde o

⁸⁷ § 33 ZOR

⁸⁸ Hrušáková, M., a kol.: Zákon o rodině – Komentář, str. 128

zastoupení dítěte před soudem, byl kolizní opatrovník za výkon své funkce odměněn na náhradě nákladů řízení. Kolizním opatrovníkem může být i advokát, kterému bude odměna vyměřena dle vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 484/2000 Sb., paušálního tarifu, jako podíl na náhradě nákladů.

Zákon o rodině v ustanoveních týkajících se kolizního opatrovníka nestanoví nic o odpovědnosti kolizního opatrovníka za své jednání. Kolizní opatrovník ale bude odpovídat za zaviněně způsobenou škodu na základě obecné odpovědnosti za způsobenou škodu⁸⁹. Kolizní opatrovník tak bude odpovídat za své jednání pouze v případě, že škodu způsobí zaviněním právní povinnosti.

Opatrovník pro správu jmění (o opatrovníkovi pro správu jmění v souvislosti s povinnostmi spravovat jmění dítěte viz kapitola 5. Obsah rodičovské zodpovědnosti) musí se svým ustanovením do funkce vyjádřit souhlas a mimo obecné požadavky se musí jednat o osobu, která „svým způsobem života zaručuje řádný výkon této funkce v zájmu dítěte“⁹⁰. Opatrovníkovi pro správu jmění dítěte přísluší úhrada nutných nákladů i odměna z výnosu dítěte. Opatrovník pro správu jmění dítěte také odpovídá na základě obecné odpovědnosti za škodu, konkrétně za porušení právní povinnosti spravovat jmění s „péčí řádného hospodáře“ a také zákazem „činit úkony, které jsou spojeny s nepřiměřeným rizikem“⁹¹. Ve srovnání s kolizním opatrovníkem tak nese opatrovník pro správu jmění větší odpovědnost (konkrétně za to, že správa jmění musí být prováděna, dle výkladového pravidla pojmu „péče řádného hospodáře“, jako by se jednalo o jmění opatrovníka), na druhou stranu za jeho jednání mu náleží přímo ze zákona o rodině odměna.

6.5 *Poručník*

Poručník je dalším ze subjektů, kterému může být svěřen výkon rodičovské zodpovědnosti. Důvody ustanovení poručníka jsou ustanoveny v § 78, který stanoví, že: „Jestliže rodiče dítěte zemřeli, byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti, výkon jejich rodičovské zodpovědnosti byl pozastaven nebo nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, ustanoví soud dítěti poručníka, který bude nezletilého vychovávat, zastupovat a spravovat jeho majetek místo jeho rodičů.“

⁸⁹ §420 ObčZ

⁹⁰ § 37b odst. 1 ZOR

⁹¹ §37b odst. 3, odst. 4 ZOR

Na základě malého srovnání právního postavení opatrovnickví a poručenství, je poručenství koncipováno jako institut, kdy jsou rodiče dítěte ve výkonu svých práv a povinností zastupováni poručníkem takřka ve všech směrech – poručník má nahrazovat rodičovskou výchovu. Ve srovnání s tím, opatrovník vykonává pouze některá práva a povinnosti z rodičovské zodpovědnosti. Také okolnosti, za kterých obvykle dochází k ustanovení poručníka, jsou diametrálně odlišné od těch, kdy je ustanovován opatrovník – poručník je soudem ustanovován v momentě, kdy je ohrožena řádná výchova dítěte a to z toho důvodu, že rodiče již dítě nemohou, resp. nesmí, vychovávat. Na druhou stranu, opatrovník je ustanovován v situacích, kdy rodiče dítěte nadále vykonávají rodičovskou zodpovědnost, nicméně je potřeba v zájmu dítěte ustanovit opatrovníka s ohledem na jeho nestrannost a/nebo odbornost.

Poručníkem bude primárně ustanovena osoba, kterou doporučili rodiče, jen pro případ, že nebyla rodiči doporučena žádná osoba, ustanoví soud poručníkem jinou příbuznou osobu, případně osobu blízkou dítěti anebo jinou fyzickou osobu.⁹² Poručníkem může být i orgán sociálněprávní ochrany dětí, nicméně to pouze v případě, že nebude ustanovena opatrovníkem fyzická osoba.⁹³

Poručník při výkonu své funkce podléhá kontrole soudu. Ta se projevuje tím, že poručník povinně informuje soud zprávami o poručenci a také tím, že povinně předkládá ze správy jmění dítěte účty.⁹⁴ V otázkách správy jmění dítěte, se na povinnosti poručníka obdobně použijí ustanovení o opatrovníkovi pro správu jmění.⁹⁵

Poručenství zaniká:

- soudem na návrh poručníka,
- odvoláním soudem z funkce poručníka a to buď pro následnou nezpůsobilost k výkonu funkce, nebo pro porušování povinností,
- nebo v případě, že dojde k rozvodu manželů –poručníků– soud jednoho z manželů může (za podmínek v § 82 odst. 3) poručenství zprostit.⁹⁶

Pro doplnění chci dodat, že ustanovení poručníka soudem nevylučuje následné ustanovení kolizního opatrovníka – k této situaci může dojít za stejných okolností, jako

⁹² § 79 odst. 1 ZOR

⁹³ § 79 odst. 3 ZOR

⁹⁴ § 80 odst. 1 ZOR

⁹⁵ § 80 odst. 5 ZOR

⁹⁶ § 82 odst. 1, odst. 2, odst. 3 ZOR

je tomu při ustanovení kolizního opatrovníka dítěti, které je ve výchově svých rodičů – a to v případě, že by mohlo dojít ke střetu zájmů mezi poručníkem a poručencem.

Povinností poručníka je dále spravovat jmění poručence. Na úpravu práv a povinností poručníka se budou vztahovat ustanovení týkající se opatrovníka pro správu jmění. Může se tak zdát, že v případě poručenství je ustanovení opatrovníka pro správu jmění vyloučeno. Jsem ale toho názoru, že fakt, že byl dítěti ustanoven poručník, nutně nezbavuje soud pravomoci ustanovit mu i opatrovníka pro správu jmění. Smyslem ustanovení týkajících se správy poručencova jmění je chránit poručencovo jmění a to zejména tím, že se na poručníkovi požaduje splnění povinností obdobných těm, ke kterým je povinen opatrovník pro správu jmění. Musíme si ale uvědomit, že poručníkem může být ustanovena osoba sice v jiných směrech vyhovující, nicméně ke správě jmění dítěte nezpůsobilá, resp. neschopná (vlastně stejně tak, jak to může být i u rodičů). V tomto případě se uplatní § 37b odst. 1 ZOR, neboť půjde o situaci, „kdy by majetkové zájmy dítěte mohly být ohroženy...“ a soud bude muset vedle poručníka ustanovit dítěti i opatrovníka pro správu jmění.

6.6 Opatrovník dle §83

Ustanovení § 83 ZOR zavádí do právní úpravy *opatrovnictví ad hoc*⁹⁷. Ochrana zájmů dítěte tak není obsahově omezena pouze na situace, které zákon o rodině předpokládá. Zákonodárce tak zavedením opatrovníka ad hoc preventivně řeší situace, které vzhledem k různorodosti vztahů vznikajících při výchově dítěte nelze moc dobře předpokládat. V tomto případě však zákonodárci nezbylo než ponechat na soudu, jak budou vymezeny práva a povinnosti opatrovníka, jelikož ZOR neupravuje další náležitosti.⁹⁸

6.7 Dítě – nositel rodičovské zodpovědnosti?

Právní postavení dítěte jako subjektu rodičovské zodpovědnosti jsem již popsal výše. Rovnoprávnost dítěte je v tomto vztahu deklarována a tedy otázka, zda je dítě i nositelem rodičovské zodpovědnosti, je dle mého názoru spíše otázkou teoretického významu, než-li významu praktického. Dítě, stejně jako rodiče, nepotřebuje ke vzniku

⁹⁷ Hrušáková, M., a kol.: Zákon o rodině – Komentář, str. 388

⁹⁸ § 84 ZOR

práv a povinností z rodičovské zodpovednosti soudního rozhodnutí – nabývá je okamžikem narození. Dítěti přísluší všechna práva a povinnosti z rodičovské zodpovednosti. Na rozdíl od rodičů, dítě nemůže být rodičovské zodpovednosti zbaveno ani omezeno. Dítě tedy skutečně je jakýmsi „originálním subjektem“ tohoto vztahu, protože je nutno si uvědomit, že bez existence dítěte, by neexistoval ani vztah rodičovské zodpovednosti. Na rozdíl od rodičů je tak dítě nenahraditelným subjektem tohoto vztahu. Nicméně odpověď na otázku, zda je také nositelem rodičovské zodpovednosti, není dle mého názoru tak jednoduchá.

Domnívám se totiž, že pojem „nositel rodičovské zodpovednosti“ v sobě zahrnuje víc než pouhé vyjádření jakési původnosti subjektu ve vztahu. Dle mého názoru totiž pojem nositel rodičovské zodpovednosti úzce souvisí s odpovědí na otázku, kdo nese primární zodpovednost za řádnou výchovu dítěte. Dítě se sice prostřednictvím svých participačních práv vyjadřuje k otázkám, které se jej osobně týkají, nicméně dítě není odpovědné za to, jak je vychovávané.

O dítěti tak dle mého názoru nemůžeme mluvit jako o nositeli rodičovské zodpovednosti, byť je neodmyslitelným subjektem tohoto vztahu.

7 Intervence do výkonu rodičovské zodpovědnosti dle právní úpravy v zákoně o rodině

Ani sebedokonalejší právní úprava vztahů mezi rodiči a dítětem nezaručí, že výkon rodičovské zodpovědnosti se nebude přičít ustanovením zákona o rodině. Právní vztahy vznikající z rodičovské zodpovědnosti jsou specifické tím, že jsou před zraky pozorovatelů skryté. V praxi nám tak budou při zjišťování, zda nedochází k porušování, resp. neplnění práv a povinností z rodičovské zodpovědnosti, nápomocné zejména osoby žijící v blízkém okolí (např. sousedé), pedagogický vychovávatele nebo i osoby blízké dítěti, které jsou znalé poměrů v rodině.

Pro zajištění nápravy nám dává právní úprava zákona o rodině relativně širokou škálu možností:

- výchovná opatření (§ 43 ZOR),
- pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti (§ 44 ZOR),
- omezení rodičovské zodpovědnosti (§ 44 ZOR),
- zbavení rodičovské zodpovědnosti (§ 44 ZOR),
- svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče (§ 45 ZOR),
- pěstounská péče (§ 45a ZOR) a
- ústavní výchova (§ 46 ZOR).

Jednotlivé způsoby zásahů do rodičovské zodpovědnosti mají na rodiče i dítě různou intenzitu, a to od výchovných opatření až po ústavní výchovu.

Pro zásahy do rodičovské zodpovědnosti platí, že je může učinit pouze soud⁹⁹ (výjimkou jsou výchovná opatření, která může činit i orgán sociálněprávní ochrany dětí).

7.1 Výchovná opatření

Základním ustanovením upravujícím výchovná opatření, je § 43 ZOR. Ten jednak odchylně od jiných zásahů do rodičovské zodpovědnosti určuje pravomoc orgánů, které mohou zasáhnout do výkonu rodičovské zodpovědnosti. Vedle soudu je tak tímto orgánem i orgán sociálněprávní ochrany dětí. Vzhledem k tomu, že se jedná

⁹⁹ § 42 ZOR

ve srovnání s dalšími zásahy do rodičovské zodpovědnosti o zásahy méně citelné, považují uvedené řešení za správné.

Existuje několik druhů výchovných opatření:

- napomenutí,
- dohled nad nezletilým a
- omezení, které zabrání škodlivým vlivům na výchovu nezletilého dítěte.

7.1.1 Napomenutí

Orgán sociálněprávní ochrany dětí může napomenout jak rodiče dítěte, tak i dítě samotné a nakonec i osoby, které narušují jeho řádnou výchovu.¹⁰⁰ V tomto směru má orgán, který napomenutí ukládá, skutečně širokou pravomoc. Z díkce zákona vyplývá, že orgán tak má učinit „vhodným způsobem“. „Vhodnost“ tohoto napomenutí bude jednak v tom, aby se osoba, které se toto napomenutí týká, s obsahem napomenutí řádně seznámila, jednak se ale bude muset dbát i na to, aby tímto způsobem nebyla ohrožena osobní důstojnost, resp. vážnost, této osoby. Tak například oznámení prostřednictvím obecného rozhlasu by první podmínku splňoval, nicméně by tím byla poškozena důstojnost této osoby.

7.1.2 Dohled nad nezletilým

Dohled nad nezletilým je dalším z výchovných opatření. Na rozdíl od napomenutí, může se týkat pouze nezletilého, tj. dohledu nemůže být podrobena osoba pečující o dítě. V souladu s ustanovením § 43 odst. 1 písm.b) tak dohled provádí orgán sociálněprávní ochrany nebo soud v součinnosti se školou, občanským sdružením působícím v místě bydliště dítěte nebo s pracovištěm dítěte. Zákon o rodině nestanoví další podmínky dohledu nad nezletilým, tj. v konkrétním případě bude záležet zejména na tom, jak bude dohled orgány na to pověřenými vykonáván. Dohled je závažnějším zásahem do rodičovské zodpovědnosti, jelikož k němu orgán sociálněprávní ochrany nebo soud přistupují buď v případě, že napomenutí bylo neúčinné anebo v případě, že rodiče nebo dítě svým chováním (bez předchozího napomenutí) tomu zavedlo příčinu.¹⁰¹

¹⁰⁰ § 43 odst.1 písm.a) ZOR

¹⁰¹ Hrušáková, M., a kol.: Zákon o rodině – Komentář, str. 162

7.1.3 Omezení, které zabrání škodlivým vlivům na výchovu nezletilého

Třetím a zároveň nejpřísnějším výchovným opatřením je omezení, které zabrání škodlivým vlivům na výchovu dítěte. Zákon o rodině v ustanovení § 43 odst. 1 písm. c) demonstrativně vypočítává aktivity, které budou předmětem tohoto zákazu. Společným znakem těchto aktivit je to, že se jedná o aktivity pro zdravý vývoj dítěte škodlivé. Přísnost tohoto výchovného opatření je třeba vidět zejména v tom, že jako jediné z výchovných opatření zakazuje něco konat. Uvědomíme-li si, že vykonatelnost tohoto opatření je velice omezená, ne-li v některých případech zcela nemožná¹⁰², dojdeme k závěru, že se vedle prvních dvou zde uvedených výchovných opatření bude jednat o opatření s nejmenším pozitivním účinkem na výchovu dítěte.

7.1.4 Sledování účinnosti výchovných opatření

Ke sledování a zároveň i hodnocení účinnosti výchovných opatření je povinen soud – ten ale může pověřit povinností sledovat dodržování těchto opatření na obec nebo okresní úřad.¹⁰³ Na rozdíl od soudu obci, resp. okresnímu úřadu, nepřísluší hodnotit účinnost těchto opatření – tato pravomoc je vyhrazena pouze soudu.

7.2 Pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti

K pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti, jako i k dalším intervencím do rodičovské zodpovědnosti, je oprávněn pouze soud. Ustanovení § 44 odst. 1 ZOR stanoví, že: „Brání-li rodiči ve výkonu jeho rodičovské zodpovědnosti závažná překážka a vyžaduje-li to zájem dítěte, může soud pozastavit výkon rodičovské zodpovědnosti.“

Z tohoto ustanovení vyplývá několik závěrů. Předně, rodiči ve výkonu brání překážka objektivní povahy, tj. jedná se o situaci, kdy rodiče dítěte z objektivních důvodů nemohou vykonávat práva a povinnosti z rodičovské zodpovědnosti. Z tohoto důvodu vyplývá také skutečnost, že rodiče jsou i nadále nositeli rodičovské zodpovědnosti. Proto se také v názvu tohoto omezení používá výrazu „pozastavení výkonu“, tj. na dobu, po kterou bude trvat tato překážka, nebude rodič vykonávat

¹⁰² Hrušáková, M., a kol.: Zákon o rodině – Komentář, str. 162

¹⁰³ § 47 odst. 1 ZOR

rodičovskou zodpovědnost. V tomto případě se na základě ustanovení § 34 odst. 2 ZOR soustředí výkon rodičovské zodpovědnosti do rukou druhého rodiče.

Z dikce ustanovení § 44 odst.1 ZOR vyplývá, že soud nemá ze zákona povinnost pozastavit výkon rodičovské zodpovědnosti, je na rozhodnutí soudu, zda v konkrétním případě výkon rodičovské zodpovědnosti pozastaví nebo nikoliv. Domnívám se, že v rozhodování soudu sehraje podstatnou roli zejména to, o jakou překážku ve výkonu rodičovské zodpovědnosti se bude jednat (zejména pak v jakém časovém horizontu bude překážka odstraněna). Druhým faktorem, majícím vliv na rozhodování soudu, bude zájem dítěte. Svůj závěr bych chtěl ilustrovat na těchto příkladech:

1. Oba rodiče dítěte řádným způsobem vykonávají práva i povinnosti z rodičovské zodpovědnosti. Otec dítěte náhle vážně onemocní, v důsledku čehož upadne do kómatu. Lékaři určí prognózu pro uzdravení v délce 10 měsíců. V následujícím období tak bude vykonávat rodičovskou zodpovědnost matka dítěte – to však pouze v běžných záležitostech, nevyžadujících souhlas obou rodičů, neboť formálně náleží výkon rodičovské zodpovědnosti stále oběma rodičům. V případě, že se ale bude jednat o podstatnou záležitost ve výkonu rodičovské zodpovědnosti (např. souhlas rodičů se závažnějším operačním zákrokem na dítěti), bez toho, aby byl otcí dítěte pozastaven výkon rodičovské zodpovědnosti, nebude „dostačovat“ souhlas matky s provedením zákroku, jelikož § 49 vyžaduje v podstatných věcech souhlas obou rodičů. V tomto případě tak soud rozhodne o pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti otce a tedy k provedení zákroku bude postačovat souhlas matky.
2. V případě, že do kómatu upadne jedině žijící rodič – otec, a lékařská prognóza uzdravení zní na 10 měsíců, soudu nezbyvá než pozastavit výkon rodičovské zodpovědnosti otce a ustanovit dítěti do doby, než se otec uzdraví, poručníka. V opačném případě by hrozilo, že péče o dítě bude vážným způsobem ohrožena.
3. Budeme-li posuzovat prvně popsáný případ s tou obměnou, že otec dítěte upadne do kómatu s prognózou vyléčení do 2 týdnů, k pozastavení

výkonu vzhledem ke krátké době omezení ve výkonu rodičovské zodpovědnosti s největší pravděpodobností nedojde.

Pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti tak je účinným nástrojem, i když v konkrétním případě bude v mnohém záležet na tom, jak tento nástroj aplikuje soud, resp. kdy se pro jeho aplikaci rozhodne. Je potřeba si uvědomit, že tento nástroj nemá povahu sankce¹⁰⁴, neboť nelze sankcionovat rodiče za to, co nijak nezavinil.

V řízení o pozastavení rodičovské zodpovědnosti, stejně tak jako v řízení o omezení rodičovské zodpovědnosti bude účastníkem dítě a oba rodiče „protože zásahem do rodičovských práv jednoho z rodičů jsou dotčena práva a povinnosti druhého rodiče.“¹⁰⁵

7.3 Omezení rodičovské zodpovědnosti

Dalším zásahem do rodičovské zodpovědnosti je omezení rodičovské zodpovědnosti. Ustanovení § 44 odst. 2 stanoví: „Nevykonává-li rodič řádně povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti a vyžaduje-li to zájem dítěte, soud jeho rodičovskou zodpovědnost omezí; přitom vždy konkrétně vymezí rozsah práv a povinností, na které se omezení vztahuje.“

Omezení rodičovské zodpovědnosti nelze chápat jako následující krok po pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti, neboť smysl i obsah tohoto zásahu je zcela odlišný. Na rozdíl od předchozího zásahu, omezení rodičovské zodpovědnosti má povahu sankce. Sankcionováno je jednání rodiče v době před vydáním rozhodnutí o omezení rodičovské zodpovědnosti. Z dikce tohoto ustanovení („Nevykonává-li rodič řádně povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti...“) vyplývá, že jde o povinnosti obsahově spadající do rodičovské zodpovědnosti. Půjde tak například o porušení povinnosti řádně spravovat jmění dítěte. V případě, že plnění dalších povinností rodiče je v souladu se zákonem, soud omezí tohoto rodiče právě pouze ve vztahu ke správě jmění dítěte. Ve zbývajících částech bude rodič i nadále rodičovskou zodpovědnost vykonávat. V rozsahu, ve kterém byl rodič v rodičovské zodpovědnosti omezen, přísluší výkon těchto povinností druhému rodiči.

¹⁰⁴ Hrušáková, M., a kol.: Zákon o rodině – Komentář, str. 170

¹⁰⁵ Lužná, R.: Pozastavení a omezení rodičovské zodpovědnosti, Právo a rodina 1/2008, str. 8

Pro omezení rodičovské zodpovědnosti bude ale zapotřebí, aby takové omezení bylo v zájmu dítěte. To, co je v zájmu dítěte, musí být soudem posouzeno podle okolností konkrétního případu. Zde se bude patrně vyžadovat souvislost mezi porušováním povinností rodiče a zájmem dítěte, který je tímto ustanovením chráněn - nepůjde tedy o jakýkoliv zájem dítěte. Tak například, otec dítěte svým konáním ohrožuje jmění dítěte. Zájem dítěte je v tomto případě na tom, aby jmění jemu patřící (jeho výše) nebylo nadále ohrožováno rodičem. Tento zájem je tak „díličím zájmem“, tj. existuje vedle zájmu na tom, aby bylo dítě řádně vychovááno, zastupováno atd. Vykonává-li otec dítěte jinak své povinnosti z rodičovské zodpovědnosti řádně, není v zájmu dítěte, aby byl rodič dítěte v jiných směrech omezován. Právě kvůli tomu, že omezení rodičovské zodpovědnosti se bude v tomto případě týkat pouze správy jmění, jiné zájmy dítěte nebudou tímto zásahem ohroženy. Konečně, zájem dítěte může být vyjádřen i ve velice konkrétní podobě (v uvedeném případě by to mohla být motivace nezletilého dítěte po dosažení zletilosti užít svého majetku určitým způsobem, například studiem na soukromé vysoké škole).

7.4 Zbavení rodičovské zodpovědnosti

Pro rodiče, jako pro nositele rodičovské zodpovědnosti, je citelným zásahem do jeho práv a povinností zbavení rodičovské zodpovědnosti. V tomto momentu rodič ztrácí všechny práva i povinnosti, vyjma povinnosti vyživovací¹⁰⁶ (ta ale obsahově nespadá do rodičovské zodpovědnosti). Jedná se tak o krok, ke kterému soud přistoupí v případě, kdyby jiné zásahy do rodičovské zodpovědnosti byly neúčinné.

Zákon o rodině nestanoví povinnost soudu použít k nápravě nejdříve jiných prostředků (například výchovných opatření), a teprve minou-li se účinku, zbavit rodiče rodičovské zodpovědnosti. Nicméně jakási „postupnost“ bude vhodná ve mnoha případech. Zbavení rodičovské zodpovědnosti je totiž reakcí – reakcí na zneužívání nebo zanedbávání rodičovské zodpovědnosti závažným způsobem.¹⁰⁷ Samozřejmě, lze si představit i situaci, kdy se ze strany rodiče jedná o takový zásah do práv dítěte, že je nezbytné zbavit rodiče rodičovské zodpovědnosti, a to i bez předešlých „mírnějších“ zásahů.

¹⁰⁶ § 44 odst. 5 ZOR

¹⁰⁷ § 44 odst. 3 ZOR

Zbavení rodiče rodičovské zodpovědnosti má četné důsledky – předně, výkon rodičovské zodpovědnosti se soustředí ve druhém rodiči, případně bude muset soud ustanovit poručníka za podmínek § 78 ZOR. Rodič, který byl zbaven rodičovské zodpovědnosti, tak přestává být nositelem rodičovské zodpovědnosti, a to v celém rozsahu.

Zda se jedná o zneužívání a/nebo zanedbávání rodičovské zodpovědnosti závažným způsobem, bude třeba posoudit s ohledem na konkrétní okolnosti případu. Zákonodárce nicméně v ustanovení § 44 odst. 4 ZOR předpokládá, že k takovému zneužití, resp. zanedbání, dochází zejména v případech tam popsanych – pokud se rodič dopustí úmyslného trestného činu proti svému dítěti, použil dítě mladší 15 let ke spáchání trestného činu, atd. Soud se v takovémto případě musí zabývat i otázkou, zda není namístě zahájit řízení o zbavení rodičovské zodpovědnosti.¹⁰⁸ Tento závěr vychází z logického předpokladu, že rodič, který takovýmto způsobem zneužil své dítě, velice pravděpodobně bude rodičovské zodpovědnosti zbaven. Z presumpce nevinny v trestním řízení ale vyplývá, že soud tak bude činit až po okamžiku, co odsuzující rozsudek nabude právní moci.

Dalšími důvody pro zbavení rodičovské zodpovědnosti může být například „...dlouhodobé neplnění rodičovské zodpovědnosti, trvalé ponechání dítěte ve výchovném zařízení spojené s nezájmem o toto dítě..., nemorální způsob života rodičů, či soustavné neplnění vyživovací povinnosti k dítěti.“¹⁰⁹

7.5 Svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče

Zákon o rodině v ustanovení § 45 upravuje institut svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče. Jde o další ze způsobů ingerence státu do rodičovské zodpovědnosti, neboť výkon rodičovské zodpovědnosti připadne osobě odlišné od rodičů.

Ustanovení § 45 odst. 1 stanoví, že: „Vyžaduje-li to zájem dítěte, může soud svěřit dítě do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, jestliže tato osoba poskytuje záruku jeho řádné výchovy a se svěřením dítěte souhlasí. Při výběru vhodné osoby dá soud přednost zpravidla příbuznému dítěte.“ Ve srovnání s právní úpravou omezení

¹⁰⁸ § 44 odst. 4 ZOR

¹⁰⁹ Lužná, R.: Zbavení rodičovské zodpovědnosti, Právo a rodina 2/2008, str. 12-13

rodičovské zodpovědnosti a zbavení rodičovské zodpovědnosti, kde se vyžaduje, aby pochybení ve výchově dítěte bylo způsobeno subjektivním zaviněním ze strany rodičů, ke svěřeni dítěte do výchovy jiné fyzické osoby může dojít jak z objektivních, tak i subjektivních důvodů na straně rodiče.¹¹⁰ Z dikce druhé věty vyplývá, že soud není povinen dítě svěřit do výchovy příbuznému dítěti, nicméně zákon vychází z předpokladu, že příbuzný bude pravděpodobně v blízkém vztahu k dítěti.

Tak, jak o tom pojednávají § 45 odst. 2 a 3 ZOR, dítě je možno svěřit i do společné výchovy manželů, resp. i do výchovy jen jednoho manžela se souhlasem druhého manžela.

Vymezení rozsahu práv a povinností osoby, do jejíž péče se dítě svěruje, je dle konkrétních okolností na rozhodnutí soudu. Jelikož ZOR v § 45 přímo nijak detailně práva ani povinnosti osoby vychovávající dítě neupravuje, obsahové náležitosti soudního rozhodnutí budou mít pro tento vztah zcela zásadní účinek.

7.6 Pěstounská péče

Pěstounská péče je soukromoprávním vztahem mezi pěstounem a dítětem.¹¹¹ Tento vztah má obdobné obsahové znaky jako osvojení – jde o dlouhodobý vztah, osoba pěstouna musí poskytovat záruku řádné výchovy dítěte, atd. Rozdíl oproti osvojení je ale ten, že v případě pěstounské péče příbuzenské vztahy mezi pěstounem a dítětem nevznikají, rodiče jsou nadále nositeli rodičovské zodpovědnosti, nicméně výchovu dítěte vykonává pěstoun. Svěřeni do pěstounské péče musí být v první řadě v zájmu dítěte, k účelu řádné výchovy dítěte tento institut vlastně existuje.

Osobou pěstouna může být jenom fyzická osoba, která poskytuje záruku řádné výchovy dítěte.¹¹² Na rozdíl od úpravy institutu svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, při ustanovování pěstouna se nepreferuje příbuzenský vztah k dítěti, ale již výše zmíněná záruka řádné výchovy dítěte. Takovouto zárukou může být například u osoby pěstouna fakt, že řádně vychoval svoje děti, nejedná se o osobu známou svojí agresivitou, atp. Soud je povinen před rozhodnutím o svěření dítěte do pěstounské péče vyžádat si vyjádření orgánu sociálně-právní ochrany dětí.¹¹³ Tímto

¹¹⁰ Plecítý, V.: Zákon o rodině – Komentář, str. 73

¹¹¹ Plecítý, V.: Zákon o rodině – Komentář, str. 75

¹¹² § 45a odst. 1 ZOR

¹¹³ § 45b odst. 1 ZOR

způsobem se garantuje, že za pěstouna nebude ustanovena osoba, která nesplňuje osobní předpoklady pro výkon této péče.

Ustanovení § 45a odst. 2 upravuje situaci, kdy bude dítě svěřeno do výchovy osobám, které jsou podle zvláštního právního předpisu zařazeny do evidence osob vhodných k výkonu pěstounské péče, a to pouze po přechodnou dobu:

- po kterou nemůže rodič ze závažných důvodů dítě vychovávat,
- po uplynutí které může rodič udělit souhlas s osvojením dítěte § 68a,
- po pravomocném rozhodnutí soudu o tom, že není třeba souhlasu rodičů k osvojení.

O svěřením dítěte do společné pěstounské péče manželů platí obdobně ustanovení § 45 odst. 2 a 3 ZOR.

Pěstounská péče může být zrušena rozhodnutím soudu, to však pouze z důležitých důvodů – učiní tak ale vždy, kdy o to požádá pěstoun.¹¹⁴ Z tohoto ustanovení vyplývá „smluvní forma“ tohoto vztahu – pěstoun bude kdykoli moci tento právní vztah ukončit a i když tak nemůže učinit zcela sám, jelikož tento vztah vzniknul soudním rozhodnutím, soud nemá jinou možnost, než tento vztah ukončit. Nabízí se otázka, zda tímto zákon nedává pěstounovi přílišnou volnost, jelikož ukončení tohoto vztahu může mít velice negativní důsledky na výchovu dítěte. Dle mého názoru by měla být možnost ukončit tento vztah z podnětu pěstouna umožněna pouze v případě existence závažných nedostatků v chování dítěte.

Jak jsem již uvedl výše, pěstounská péče má dlouhodobý charakter. Vyžadují-li to však skutkové okolnosti, může být dítě předtím, než bude svěřeno do pěstounské péče, dočasně svěřeno rozhodnutím orgánu sociálně-právní ochrany dětí do péče osoby, která se má stát pěstounem.¹¹⁵ Ve smyslu tohoto ustanovení ale může jít o dítě, které je v ústavní výchově; může se případně jednat i o jiné dítě, avšak zde je svěřením dítěte podmíněno souhlasem rodičů. Smyslem institutu dočasné pěstounské péče je tedy před pravomocným rozhodnutím soudu o svěřením dítěte do pěstounské péče zjistit, zda by případné rozhodnutí o tomto svěřením bylo k prospěchu jak dítěte, tak i potencionálního pěstouna. Tímto způsobem lze do budoucna předcházet situacím, kdy z podnětu pěstouna dojde k zániku pěstounské péče, tak jak o tom bylo pojednáno výše.

¹¹⁴ § 45a odst. 4 ZOR

¹¹⁵ § 45b ZOR

Povinnosti pěstouna stanoví § 45c ZOR. Jeho povinností je zejména osobně o dítě pečovat a vykonávat přiměřeně práva a povinnosti rodičů. Je potřeba si uvědomit, že rodičovská zodpovědnost rodičů nezaniká a nezaniká ani výkon některých povinností vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti – v podstatných věcech týkajících se dítěte bude muset rozhodovat rodič, zatímco pěstoun má právo zastupovat dítě pouze v běžných věcech.¹¹⁶

Stejně tak dítě je povinno dle svých možností pomáhat v domácnosti pěstouna jako i v případě, že má vlastní příjem, přispívat na úhradu společných potřeb rodiny.¹¹⁷

Pěstounovi za výkon jeho povinností náleží náhrada, resp. finanční pomoc ve formě pěstounských dávek upravených v zákoně č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, a v zákoně o sociálněprávní ochraně dětí. Konkrétně se jedná o příspěvek na úhradu potřeb dítěte, odměnu pěstouna, příspěvek při převzetí dítěte a příspěvek na zakoupení motorového vozidla. Výše jednotlivých příspěvků se v konkrétních případech poměřuje počtem dětí svěřených do pěstounské péče, jejich věkem jako i zdravotním stavem dítěte.¹¹⁸

Na okraj si dovoluji uvést malou poznámku k působení biologických rodičů na jejich dítě, které bylo svěřeno do pěstounské péče. Jak jsem uvedl výše, dítě může být do pěstounské péče svěřeno jak z objektivních, tak i subjektivních překážek ve výchově dítěte. Zneužívání a ohrožování výchovy rodičem dítěte ještě v době, než bylo svěřeno do pěstounské starostlivosti, velice pravděpodobně naznačuje, že „nepolepšený“ rodič by působil na výchovu svého dítěte negativně i v době, kdy je již dítě vychováváno pěstounem.¹¹⁹ Musíme si uvědomit, že zájem na výchově dítěte zde hraje zcela klíčovou roli – proto nebude namístě, aby pěstouni zabraňovali styku dítěte s rodiči, který nastalou situaci nezavinil, stejně tak jako s rodiči, který se prokazatelně změnil a nemůže ohrozit výchovu dítěte (v tomto případě bude muset soud zvážit, zda tu nejsou dány „důležité důvody“ pro zrušení pěstounské péče dle § 45a odst. 4 ZOR).

¹¹⁶ Veselá, R. a kol.: Rodina a rodinné právo – historie, současnost a perspektivy, str. 205

¹¹⁷ § 45c odst. 3 ZOR

¹¹⁸ Podrobné a přehledné tabulky na internetovém portálu Ministerstva práce a sociálních věcí, v sekci „Informace pro občany“, podsekcce „Dávky pěstounské péče“

¹¹⁹ Kolouchová, J.: K problematice biologických rodičů dětí v pěstounské péči, ze Sborníku 45, Náhradní rodinná péče-představa a skutečnost, str. 31

7.7 Ústavní výchova

Ústavní výchova je zcela určitě nejzávažnější zásah do výkonu rodičovské zodpovědnosti a představuje formu kolektivní péče o dítě.¹²⁰ Dle § 46 ZOR soud nařídí ústavní výchovu v případě, že:

- výchova dítěte je vážně ohrožena nebo vážně narušena a předchozí opatření nevedla k nápravě
- z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit
- je to nutné v zájmu dítěte, a to i v případě, že ústavní výchově žádné opatření nepředcházelo.

Soud může ve všech výše uvedených případech namísto uložení ústavní výchovy svěřit dítě do péče zařízení vyžadující okamžitou pomoc (upraveno v §42 ZOSPOD). Vždy však musí posoudit, „...zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí nebo rodinnou péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, které mají přednost před výchovou ústavní.“¹²¹

Soud je povinen nejméně jednou za 6 měsíců přezkoumat, zda nejsou dány předpoklady pro zrušení ústavní výchovy, resp. pro její nahrazení náhradní rodinnou péčí.¹²² Zcela zásadním a nedořešeným problémem je otázka starostlivosti o jedince po tom, co opustí ústavní péči.¹²³

¹²⁰ Radvanová, S., Zuklínová, M.: Kurs občanského práva – Instituty rodinného práva, str. 146

¹²¹ § 46 odst. 2 ZOR

¹²² § 46 odst. 3 ZOR

¹²³ Pilař, J.: Některé problémy v současném pojetí ústavní a ochranné výchovy, ze Sborníku 39, Náhradní výchova dětí-možnosti a meze, str. 94

8 Zásahy do výkonu rodičovské zodpovědnosti upravené v jiných právních předpisech

8.1 Předběžné opatření dle § 76a OSŘ

Ustanovení § 76 písm. a) OSŘ upravuje postup pro vydání předběžných opatření v případě, kdy se nezletilé dítě ocitne bez jakékoliv péče nebo je ohroženo na zdraví a životě. Ve srovnání s obecnou úpravou vydávání předběžných opatření, obsahuje úprava § 76 písm. a) OSŘ odchylky týkající se podmínek doručení (doručuje se až při výkonu, ne dříve), nevyžaduje se zastoupení nezletilého (§ 76a odst. 3) a další rozdíly oproti obecné úpravě. Cílem je urychlit proces rozhodování a zejména výkonu předběžného opatření v zájmu dítěte.

8.2 Ochranná výchova dle zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže (dále jen ZSVM) upravuje 3 druhy opatření: výchovná, ochranná a trestní opatření.

Ochranná výchova, ustanovená v § 22 ZSVM, je jedním z ochranných opatření. Vedle instrumentů obsažených v ZOR jde o vážnější zásah do výkonu rodičovské zodpovědnosti. Smyslem tohoto opatření totiž není jenom působit na výchovu mladistvého, ale také chránit společnost před chováním mladistvého, jelikož je pro společnost nebezpečný. Ochranná výchova má charakter sankce, slouží však také jako prevence proti další protisociální činnosti mladistvého.

Ochrannou výchovu může uložit pouze soud pro mládež v případě že:

- o výchovu mladistvého není náležitě postaráno a tento nedostatek nelze odstranit v jeho vlastní rodině, resp. v rodině, ve které žije,
- dosavadní výchova dítěte byla zanedbávána,
- prostředí, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy

a nepostačuje uložení výchovných opatření.¹²⁴

Další charakteristické znaky tohoto institutu jsou:

¹²⁴ § 22 odst. 1 ZSVM

- trvání ochranné výchovy je limitováno dovršením 18, resp. 19 let u mladistvého¹²⁵
- soud pro mladistvého upustí od výkonu ochranné výchovy, pominou-li před jejím započítím důvody, pro něž byla uložena.¹²⁶

ZSVM upravuje v ustanovení § 23 vztah mezi ochrannou výchovou a ústavní výchovou. Za podmínek upravených v tomto ustanovení § 23 odst. 1 ZSVM, kdy již není zapotřebí dalšího výkonu ochranné výchovy (zejména pak nehrozí-li, že bude svým chováním ohrožovat své okolí), nicméně nepominuly všechny okolnosti, pro něž byla ochranná výchova uložena, promění soud ochrannou výchovu na ústavní výchovu. Takovýmto způsobem může soud rozhodnout i o přeměně ústavní výchovy na ochrannou výchovu (§ 23 odst. 2 ZSVM).

8.3 Ingerence do výkonu rodičovské zodpovědnosti dle zákona o sociálněprávní ochraně dětí

Vedle forem zásahů do výkonu rodičovské zodpovědnosti upravených v ZOR, existují i zásahy vycházející z úpravy ZOSPOD (§ 10 ZOSPOD). Ve srovnání s úpravou v ZOR se ale jedná o zásahy poznatelně mírnější – nemají sankční povahu, nevstupují zásadním způsobem do výkonu rodičovských práv, ale jsou spíše jakousi smířčí formou řešení nastalé situace. Provedení zásahů náleží obecnému úřadu. Obecní úřad tak například působí na rodiče, aby plnili své povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti, projednává s rodiči odstranění nedostatků ve výchově, zprostředkovává rodičům poradenství atd.

Dle mého názoru lze polemizovat nad tím, zda tyto oprávnění skutečně mají formu zásahů. Výkon rodičovské zodpovědnosti totiž není žádným způsobem narušen, orgán sociálněprávní ochrany dětí zde vystupuje spíše jako mediátor a poradce, neukládá žádné povinnosti ani zákazy.

¹²⁵ § 22 odst. 2 ZSVM

¹²⁶ § 22 odst. 4 ZSVM

9 Právní úprava *de lege ferenda*

Vládní návrh nového občanského zákoníku (dále také jako „návrh nového občanského zákoníku“) nahradil rodičovskou zodpovědnost pojmem „rodičovská odpovědnost“. Obsahově navazuje na současnou právní úpravu v ZOR, nicméně rozšiřuje obsah tohoto institutu o nové prvky. Dle § 800 návrhu nového občanského zákoníku rodičovská zodpovědnost zahrnuje povinnosti a práva rodičů, která spočívají v péči o dítě a v jeho ochraně, v udržování osobního styku s dítětem, v zajišťování jeho výchovy a vzdělání, v určení místa jeho bydliště, v jeho zastupování a spravování jeho jmění; vzniká narozením dítěte a zaniká, jakmile dítě nabude plné svéprávnosti. Trvání a rozsah rodičovské odpovědnosti může změnit jen soud.

Ve srovnání se stávající první úpravou je definice rodičovské odpovědnosti obsahově širší, je zde zvýrazněna ochrana dítěte, zajišťování jeho vzdělání, určení místa jeho bydliště. Styk s dítětem není již pouze právem rodiče, nýbrž i jeho povinností.¹²⁷ K zabezpečení práv dítěte slouží povinnost soudu před vydáním rozhodnutí poskytnout dítěti potřebné informace, aby si mohlo vytvořit vlastní názor.¹²⁸

Podstatně se zlepšilo právní postavení nezletilého rodiče. Ten sice je dílčím způsobem ve výkonu rodičovské odpovědnosti omezen, nicméně to neplatí o výkonu práv a povinností péče o dítě.¹²⁹ Soud může omezit i výkon těchto práv a povinností.

Právní úprava pozastavení, omezení jakož i zbavení rodičovské odpovědnosti v podstatě odpovídá úpravě v ZOR. Dle § 814 návrhu nového občanského zákoníku je však nově řešena otázka styku dítěte s rodičem – v případě omezení rodičovské odpovědnosti je styk rodiče s dítětem a priori dovolen, nicméně může být rozhodnutím soudu omezen; naopak, je-li rodič zbaven rodičovské odpovědnosti, styk s dítětem mu bude povolen jen na základě rozhodnutí soudu a jen v případě, že to bude v zájmu dítěte.¹³⁰

Z dikce § 817 odst. 2 lze odvodit, že bylo posíleno postavení dítěte v rozhodnutích týkajících se jeho zájmů. Rodiče jsou povinni dítěti sdělit vše potřebné a

¹²⁷ Portal obcanskyzakonik.justice.cz, sekce Rodinné právo – Co upravuje rodinné právo zákoníku

¹²⁸ § 809 odst. 1 návrhu nového občanského zákoníku

¹²⁹ § 810 odst. 1 návrhu nového občanského zákoníku

¹³⁰ § 814 návrhu nového občanského zákoníku

vytvořit dítěti prostor pro vyjádření vlastního názoru – tomu jsou pak povinni věnovat patřičnou pozornost a berou ho při svém rozhodování v úvahu.

Z právní úpravy rodičovské zodpovědnosti zůstává zachována zásada, že rodiče vykonávají rodičovskou odpovědnost ve vzájemné shodě.¹³¹ V případě nebezpečí z prodlení postačí, rozhodne-li jeden z rodičů – ten má ale následně povinnost sdělit druhému rodiči „stav věci“¹³². Pojem „podstatných věcí“ z rodičovské zodpovědnosti byl nahrazen pojmem „významné záležitosti“; § 819 odst. 2 příkladně uvádí, že půjde zejména o nikoli běžné léčebné a podrobné zákroky a obdobná opatření vůči dítěti a volba jeho vzdělání nebo pracovního poměru.¹³³

Ustanovení § 829 upravuje zásadu, že výkon práva rodičů udržovat osobní styk s dítětem nemohou rodiče svěřit jiné osobě.¹³⁴

Rodičům i nadále z rodičovské odpovědnosti vyplývá povinnost spravovat jmění dítěte. Ustanovení § 839 odst. 2 nově upravuje typy právních jednání, které bude muset odsouhlasit soud (např. nabývá-li dítě nemovitou věc, atd.). Rodiče mohou za podmínek v § 844 odst. 1 žádat přiměřenou odměnu za výkon správy jmění dítěte.

¹³¹ § 818 odst. 1 návrhu nového občanského zákoníku

¹³² § 818 odst. 2 návrhu nového občanského zákoníku

¹³³ § 819 odst. 2 návrhu nového občanského zákoníku

¹³⁴ § 829 návrhu nového občanského zákoníku

10 Závěr

Rodičovská zodpovědnost je výsledkem vývoje právní úpravy, vývoje, který trval staletí. Vždyť prapočátky rodičovské zodpovědnosti lze najít již v starověkém Římu v institutu otcovské moci. Během tohoto vývoje musely některé původní charakteristické znaky ustoupit novějším řešením – tak došlo k zrovnoprávnění rodičů, odstranění rozdílu mezi manželskými a nemanželskými dětmi, a zrovnoprávnění dětí a rodičů v tomto vztahu.

Právními prameny rodičovské zodpovědnosti jsou normy obsažené v různorodých předpisech. Například ObčZ bude upravovat zákonné zastoupení mezi rodiči a dítětem, OSŘ řízení o ustanovení opatrovníka, ZOSPOD některé zásahy do rodičovské zodpovědnosti a trestní zákoník úpravu skutkových podstat trestných činů ohrožujících integritu rodiny. Mezinárodněprávní úmluvy zejména v posledních desetiletích upravují jak práva dítěte, tak i dílčí otázky týkající se rodičovské zodpovědnosti.

Obsah rodičovské zodpovědnosti tvoří práva a povinnosti rodičů i dítěte. Rodiče jsou povinni a oprávněni zároveň pečovat o nezletilé dítě, zastupovat nezletilého jako i spravovat jmění dítěte. Za nedostatečnou považuji zejména ochranu jmění dítěte spravovaného jeho rodiči.

Těmto právům a povinnostem mají kontrovat práva a povinnosti dítěte. V mojí práci jsem vyjádřil názor, že dítěti není v právním řádu garantován stejný prostor pro výkon těchto práv. Nicméně dle právní úpravy *de lege ferenda* bude postavení dítěte značně posíleno a to také díky exaktnější definici participačních práv dítěte. V této části jsem se taky okrajově zabýval právem dítěte znát svůj genetický původ, které jakkoli vyplývá z Úmluvy o právech dítěte, do naší právní úpravy dle mého názoru zatím nebylo řádným způsobem provedeno.

Vztahy z rodičovské zodpovědnosti mohou vznikat mezi několika subjekty. Subjektem těchto vztahů bude na jedné straně vždy dítě, na straně druhé to budou v ideálním případě rodiče dítěte, nicméně rodiče mohou být ve výkonu rodičovské zodpovědnosti v různém rozsahu nahrazeni. Tyto subjekty vstupují do tohoto vztahu buď za účelem úplného zastoupení rodičů v tomto vztahu (osvojitel a v některých případech poručník) nebo naopak zastupují rodiče ve výkonu rodičovské zodpovědnosti pouze dílčím způsobem (například opatrovník pro správu jmění).

Zásahy do výkonu rodičovské zodpovědnosti představují nápravu ve způsobu výchovy dítěte prováděné rodičem anebo v chování dítěte samotného. Tyto instrumenty nemají pouze výchovnou funkci – některé jsou totiž také sankcemi za dosavadní výkon rodičovské zodpovědnosti.

Nejmírnější zásahy jsou obsaženy v ZOSPOD (preventivní a poradenská činnost). ZOR obsahuje relativně širokou škálu zásahů do rodičovské zodpovědnosti, některé důsledky těchto zásahů ale ZOR neřeší vyhovujícím způsobem (například otázku styku rodiče, který byl zbaven rodičovské zodpovědnosti, s jeho dítětem). Nejprísnějším zásahem do rodičovské zodpovědnosti je uložení ochranné výchovy dle ZSVM.

Právní úprava *de lege ferenda* reaguje na nedostatky v úpravě rodičovské zodpovědnosti, vesměs však na ní navazuje. Není mým úkolem předem hodnotit, zda zavedením rodičovské odpovědnosti dojde k vyřešení všech problémových bodů rodičovské zodpovědnosti – to bude muset ukázat praxe.

Cílem mojí diplomové práce bylo podat obsahový přehled a lépe se seznámit s institutem rodičovské zodpovědnosti. Musím zkonstatovat, že zcela zásadní problém plyne již z povahy tohoto vztahu, kde rodič je v postavení fakticky silnějšího. Dítěti je sice garantována rovnost ve vztahu, ale jako fakticky slabšímu partnerovi mu musí právní řád poskytovat záruky na uplatňování svých práv. Myslím si, že v tomto ohledu ještě má naše právní úprava co dohánět. Nejde ani tak o to, že by tyto nástroje neexistovaly (např. kontrola dle ZOSPOD, možnost aby dítě samotné nahlásilo porušování nebo zneužívání rodičovské zodpovědnosti ze strany rodičů), ale informovanost dětí je v tomto směru velice podceňována. Děti dle mého názoru neuvědomují, že můžou proti vlastním rodičům podniknout právní kroky. To považuji za problém a zároveň místo pro zlepšení.

Seznam zkratk

ZOR	zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, ve znění pozdějších předpisů
ObčZ	zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
OSŘ	zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů
ZOSPOD	zákon č. 359/1999 Sb., o sociálněprávní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

Seznam použitých pramenů

1. *Knížní publikace*

- Hrušáková, M a kol.: Zákon o rodině; Zákon o registrovaném partnerství : Komentář, C.H. Beck, Praha 2009
- Holub, M.: Zákon o rodině : komentář a předpisy souvisící, Linde, Praha 2007
- Plecítý, V.: Zákon o rodině : komentář, judikatura, prováděcí předpisy, souvisící předpisy, Euronounion, 2007
- Radvanová, S., Zuklínová, M.: Kurs občanského práva : instituty rodinného práva, C.H. Beck, Praha 2009
- Veselá, R. a kol: Rodina a rodinné právo : historie, současnost a perspektivy, Eurolex Bohemia, Praha 2005
- Švestka, J., Dvořák, J.: Občanské právo hmotné, 3. díl, Wolters Kluwer ČR, Praha 2009
- Hrušáková, M., Králičková, Z.: České rodinné právo, Masarykova Univerzita, Brno 2006
- Kolektiv autorů: Náhradní výchova dětí – možnosti a meze, Kolokvium I., UK v Praze Právnická fakulta, Praha 2008
- Radvanová, S. (editor): Náhradní rodinná péče – představy a skutečnost, Kolokvium II., UK v Praze Právnická fakulta, Praha 2009
- Kincl, J., Urfus, V.: Římské právo, Panorama, Praha 1990
- Špeciánová, Š.: Ochrana týraného a zneužívaného dítěte, Linde, Praha 2003
- Švestka, J. a kol.: Občanský zákoník : komentář, S.H. Beck, Praha 2009
- Radvanová, S.: Ublíživání dětem – nebezpečná rodina, publikováno v: Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám, ASPI, Praha 2008
- Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V.: České právní dějiny, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň 2010
- Schelle, K., a kol.: Právní dějiny, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň 2007
- Richard T. Schaefer: Sociology, McGraw-Hill, New York 1989
- Giddens, A.: Sociology, Polity Press, Cambridge 1993

2. *Časopisecká literatura*

- Lužná, R.: Zbavení rodičovské zodpovědnosti, Právo a rodina, č. 2/2008
- Lužná, R.: Pozastavení a omezení rodičovské zodpovědnosti, Právo a rodina, č. 1/2008
- Nová, H.: Rodičovská zodpovědnost v českém právu (2.), Právo a rodina, č. 8/2008

3. Právní předpisy

- Vládní návrh nového občanského zákoníku
- Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 99/1963 Sb., Občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném
- Zákon č. 56/1928 Sb., o osvojení
- Vládní nařízení č. 85/1942 Sb., o Židech a židovských míšencích
- Zákon č. 320/1919 Sb., kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství
- Úmluva o právech dítěte
- Úmluva o pravomoci orgánů, použitelném právu, uznávání, výkonu a spolupráci ve věcech rodičovské zodpovědnosti a opatření k ochraně dětí
- Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí
- Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství
- Evropská úmluva o výkonu práv dětí

4. Internet

- obcanskyzakonik.justice.cz
- www.epravo.cz
- www.mpsv.cz

Abstract

Parental responsibility and its exercise

The purpose of my thesis is to analyse the basics of parental responsibility and its exercise.

The thesis is composed of nine chapters, each of them dealing with different aspects of parental responsibility. Chapter One is introductory and defines what a family is. Part One of this chapter describes a sociological view on family. Subpart One defines two basic types of family units.

Chapter Two defines what family law is. The chapter is subdivided into two parts and eight subparts. Part One provides a definition of family law in general, especially how is the term incorporated in the Czech legislation. Part Two deals with historical evolution of family law, with focus on the evolution of the term parental responsibility. Subpart One deals with family law in ancient times. Subpart Two investigates into the evolution of family law in medieval times in Czech the region. Subpart Three examines family law in the Austrian General Civil Code of 1811. Subpart Four deals with the evolution of parental responsibility after year 1918. Subpart Five describes the evolution of parental responsibility after the year 1939. Subpart Six examines the relevant Czech legislation after the year 1948. Subpart Seven deals with the Czech Family Code act no. 94/1963 COLL. Subpart Eight examines the novel code act no. 91/1998 COLL.

Chapter Three gives an overview of relevant Czech legislation of parental responsibility. The chapter consists of three parts and six subparts. Part One focuses on relevant Czech legislation in the Czech Family Code act no. 94/1963 COLL. Part Two investigates into Czech legislation of parental responsibility in other codes. Subpart One focuses on relevant legislation in the Civil Code. Subpart Two deals with relevant legislation in the Civil Procedure Code. Subpart Three focuses on relevant legislation in the Criminal Code. Subpart Four reviews the relevant legislation in the Code on Social and Legal Protection of Children. Part Three addresses the issue of parental responsibility as described in international treaties. Subpart One deals with parental responsibility as defined in the Convention on the Rights of the Child. Subpart Two focuses on parental responsibility as described in the Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction. Subpart Three focuses on the European Convention

on the Exercise of Children's Rights. Subpart Four deals with the European Convention on the legal Status of Children Born out of Wedlock. Subpart Five focuses on Convention on Jurisdiction, applicable law, recognition, enforcement and co-operation in respect of parental responsibility and measures for the protection of the children.

Chapter Four provides the legal definition of parental responsibility in the Czech Family Code act. No 94/1963 COLL and in Convention on the Rights of the Child.

Chapter Five is subdivided into two parts and deals with the contents of parental responsibility. Part One is divided into five subparts and focuses on the rights and duties of parents. Subpart One briefs on the topic of care of the health of a child. Subpart Two focuses on care of physical, emotional, intellectual and moral growth of child. Subpart Three deals with representation of underage children. Subpart Four examines the management of a child's fortune. Subpart Five investigates legal limits of punishment of child. Part Two is divided into four subparts and contains the rights and duties of a child. Subpart One deals with international regulation of children rights. Subpart Two focuses on rights derived from parental responsibility. Subpart Three investigates the Child's right to know it's ancestry. Subpart Four recognizes duties of child sourcing in parental responsibility.

Chapter Six is divided into seven parts and focuses on subjects of parental responsibility. Part One gives a briefing on the difference between original and secondary subjects. Part Two focuses on parents as original subjects of parental responsibility. Part Three inspects the spouses parental responsibility. Part Four relates to two forms of guardians in the Czech Family Code: the guardian for management of a child's fortune and the guardian for representing a child. Part Five focuses on the trustee as subject of parental responsibility. Part Six investigates the guardian as defined in paragraph 83 of Czech Family Code. Part Seven argues for character of child as subject of parental responsibility.

Chapter Seven is subdivided into seven parts and four subparts. It deals with intervention to parental responsibility. Part one is subdivided into four subparts and provides a commentary on educational disposal. Subpart One relates to monition as one of the educational disposals. Subpart Two illustrates supervision of a child as one of the educational disposals. Subpart Three contains the last educational disposal – restriction. Subpart Four deals with controlling of the exercise of educational disposals. Part Two

defines the basics of suspended parental responsibility. Part Three focuses on limitation of parental responsibility. Part Four deals with removal of parental responsibility. Part Five investigates into the fosterage of a child to a natural person. Part Six examines the foster care. Part Seven deals with institutional fosterage.

Chapter Eight is subdivided in three parts and deals with interventions than other interventions amended in the Czech Family Code. Part One focuses on interlocutory judgment as amended in the Civil Procedure Code. Part Two deals with protective fosterage. Part Three contains educational disposals as amended in the Code on Social and Legal Protection of Children.

Chapter nine contains information about legislation *de lege ferenda*, as prepared in the bill of the new Czech Civil Code.

Conclusions are drawn in Chapter Ten. The main aim of the thesis is to offer overview of parental responsibility and issues related to this topic. In my research work I criticize the current legislation. I suggest that the new Civil Code proposal solves most of the issues with the current implementation of parental responsibility.